

Uharte-Arakilgo dotrina

JOSEMARI ARAKAMA

Abstract

The catechism we publish is written in the Basque variety of Huarte-Araquil. This catechism was ordered by L. L. Bonaparte, giving an accurate description of the dialect used in this village (unfortunately it cannot be said the same of the other catechisms ordered by Bonaparte in Barranca).

Therefore it has been regarded to analyse the phonetical, morphological, sintactical and lexical characteristics, as well as making a comparison between the catechism and the language nowadays spoken in Huarte-Araquil, taking reference of these characteristics in other places of Barranca.

Dotrina noiz eta nork idatzi zuenaren inguruko bi galdera horien aurrean ez dugu erantzunik jaso. Horrela, Bonaparte printzeak Etxenikeri bidalitako eskutitzei esker jakin badakigu 1864. urtean Etxarri-Aranatz eta Urdiango dotrinen itzulpena agindu eta jaso ere egin zituela:

Londres le 7 Nov. 1864: Mon cher Monsieur Echenique: En effet les deux versions que je reçois m'apprennent que dans la Burunda et dans la vallée d'Araquil on ne parle pas le navarrais, mais un sous-dialecte ou une variété gupuscoane.

Bestalde, badirudi urte horren hasierarako egonik zegoela Sakanan:

Londres le 8 fevrier 1864: mon cher Monsieur Echenique: J'ai vérifié moi-même que le Burundais commence à Bacaicoa, et comprend Alsasua, Iturmendi, Olazagutia, Ciordia et une autre localité, six en tout, qui composent la Burunda. À Echarri-Aranaz on parle la variété de la vallée d'Araquil, qui est bien différente de celle de la Burunda pour les lettres et les changements euphoniques.

Araquil— *alaba, semea, mendia, otsoa, escua.*

Burunda— *alabia, semia, mendiya, otsua, escuba.*

Ez dakigu zertan oinarrituko zen horrelako "changements euphoniques" Arakil aldean gertatzen zirela esateko. Argi eta garbi dagoena da, haatik, aurkezten dugun dotrina hau ez zuela, inolaz ere, oinarritako hartuko.

Nork idatzi zuenari buruz zera esan dezakegu, egileak Uharte-Arakilgo hizkera ederki asko ezagutzen zuela, irakurtzean baieztatu daitekeenez, bertako semea izan zitekeelarik.

(*) Eskerrak eman nahi dizkiot Koldo Zuazori lan honen zirriborroa irakurtzeagatik, eta egin dizkidan ohar eta azalpenengatik. Jakina denez, okerren erantzunkizuna nerea da.

Kristau ikasbide honen ezaugarriei gagozkiela honako hau esan liteke: Arana Martijak argitaratu *L.L. Bonaparte. Eskuizkribuak eta argitarapenak* izeneko liburuak, dotrinak 22 orrialde dituela dakar, eta hurrengo informazioa gaineratzen du (49):

Alto Navarro Septentrional. Huarte-Araquil.
62. (DOTRINA en vascuence, dialecto vulgar de) Huarte Araquil
22 fol., 21 cm.
Proc. A.D.N. m/s B-30 MICROFILM 2 C6.

Dena dela, Nafarroako Diputazioaren Iruñeko artxibategian 30. zenbaki pean dotrinaren lehendabiziko 13 orrialdeak besterik ez dira azaltzen. Gainerako guztiak, 63. zenbaki pean, "Catecismo en bascuence, sin indicación de dialecto" izenburuaz agertzen zaizkigu.

Bokalismoa

I- Hitz bukaerako *-u/-i* bokalen ondoko epentesia indartsu azaltzen da oso dotri-
nan zehar: *bedicatube, araguiyaren...*

I-1. *-U* bokalaren osteko <b> epentetikoaz hauxe azpimarra liteke:

–salbuespenen kopururik haziena zenbait kasumarka nahiz atzizki gehitzerakoan sortuko da: *infernuetara, ceruetara, mandamentuetati, jaquinsuen, gauero...* Halere, *cerubetan* pl.-ko kasu markaz ere, eta *gaubien* bezalakoak ditugu. Era berean, erakusleak enklitiko moduan /b/ epentetikoaz loturik: *mandamentubontan, momentubartaraño, becatubore, infernubartas...*, zein berezirik: *mandamentu ontan, mundu ontan, modu ontas...* ager dakizkiguke.

–Aditz morfologian, aldiz, epentesi honek pluraleko 2. eta 3. pertsonen morfema ezaugarria, *nork* nahiz *nori* denean, azpimarratuko digu: *dube* (= *dute*). Modu berean *zuben* (Gaminde 1985), dotrinak ekarri ez arren; beraz *zuen* singularreko 3. pertsonarako; *zaityuen/zaityubena*, 'zaituen/zaituztena' bereizteko; *gaityuen, cinnyuen, guinyuen*, "hark-zu, gu" epentesirik gabeko singularreko formak direlarik. Halaber, *zuec/zuec-daco* eta *bazuec/bazuetan* tankerakoak epentesirik gabe ditugu betiere. Azkeneko partikula honetaz esan *batzek* aldaera, asimilazioaz, bildu dugula Uharten bertan. Bestalde, Sakanako hizkerak jokaera desberdinak garatu dituzte ingurune honetan (*zuek; zuendako.../ze(e)k; ze(e)ndako...: dezei-zai; dezie; dezubie-bei*).¹

I-2. *-I* bokalaren ondoko <y> epentetikoari gagozkiola, salbuespen gutxi dauka-
gu, adibidez:

–*zazpiec, vietara, escubietaco, etsaietan...* pl.-eko kasu markak eranstea; *zorionecua* hitz konposatua.

Bestaldetik, *aundiryego* zein *gaityego* lekukoekin batera *gutxiago* (10) agertzen digu dotrinak. Era epentesirik gabeko azken aldaera hau esanguratsua dateke, gaurregun *gutxoo* erabiltzen baita Uharten (*gutxiago > gutxi(g)o > gutxoo* bezalako bilakaera

(1) Azpimarka liteke, bidenabar, nola Uharteko hizkeratik gertu dauden Arbizu, eta Lakuntzakoetan maiz (Arruazuko hizkeran ere inoiz), [b] herskari ezpainetako ahostuna ebakiko den inguru honetan (cf. A. M. Echaidek (1989) Lakuntzan bildutako zenbait adibide: [erléxubé], [eztubé], [kúbwé] leherkaritasuna dela medio [w] soinua agertaraziz,...).

antzean daiteke. Ingurune honetako bokalen asimilazio eta luzapenerako cf. Uhalde 1992 Arbizuko hizkeraz diharduela.

–Gisa berean, *gucie* dugu salbuespenik gabe. Baliteke bisilabikoa izatea, azentua lehendabiziko silaban eroriaz: [gúsje], Uharteko hizkeran egun darabilten legez alegia.

–Hitz barnean garatu ohi den epentesi mota hau gutxitan beteko da mailebuen egokitzapenetan: *ostityen* Sakanan zehar ohizkoa dena, *memoriye*, *propiyos*, *inbidiye*, *confityenzarequin*, *superbitye*, *reliquityec*. Bestelako hitzen artean, *vioza* (7) behin (*Bityococo*, epentesiaz, enparatuetan) eta *batariyec* (14) irakur ditzakegu.

Aldi berean, adizkietan ez da epentesirik gauzatuko, hala nola: *daquion*, *daquiobe*, *daizquio*, *tyiozu*, *tyiobenac*... Eta hitz gabeko aldaera silbabakar bilakatuz.

II. Hiatoak.

II-1. Tinbre desberdineko bokalen inguruan batera ikutu ohi diren *-oa/-ea* taldeen arteko asimetria (*-oa*; *-ua/-ie*) hagitz azpimarragarria da.

II-1-a. *-Oa* > *-ua* disimilazioa hautazkoa da. Hurrengo inguruneetan, bestalde, beteko da maiztasun haundiz:

–(*b*)*at* zenbakaria enklitiko doanean: *eguiyescuat*, *Jaungoycuat*, *milagrosuat*, *piscuat* kasurako. Behin, modu berean, *falsuan* (9) irakur daiteke.

–‘Joan’ aditzaren aldaerak: *guacen*, *juan*, *duaxten*, eta behin *duenac* ‘doanak’.

–Bestalde, *-o* + *ek* elkarketa > *-ok* bilakatu ohi da dotrinan, esaterako: *dagola*, *dagon*...; *gaiztotati*, *oraciotan*, *garicemecotan*, *desonestotan*... Salbuespen gisa *gurasoengandic* (14) dugu.

II-1-b. *-ea* taldea, aitzitik, sistematikoki *-ie* bilakatzen da. Hots, disimilazioaren ostean asimilazioa agitzen da: *borondatie*, *gurie*, *amacie*... Hitz barnean ere *viez* eta *bier* (*bear* eta *biar* aldaerak askoz gutxiagotan azalduko dira) bezalakoak ditugu.

Uharteko hizkeran bi multzo bokaliko hauetan dotrinak islatzen duen asimetria berbera idoro izan dugu.

II-1-c. Adiztetan *a* + *e* > *e*: *cen*, *dela*, *gavela*, *zavela*, *diven* tankerakoak ditugu. Halaz ere, *diranac* (10, 18) bezalako ezezkia aurki daiteke.²

II-2. Tinbre berekoen artean *e’e* > *ie* disimilazioaren adibide zalantzakor bat dugu: *lendaisco/leindaisco* aldaera biak baitarabilzkigu dotrinaren egileak. Azken aldaera honek erronk.-zko *lein* (‘le(h)en’) aldaera ekartzen digu gogora.

Bestalde, *dauquien* (10) ‘dauka(t)e’ aditz forma agertzen da. Adizkietan ohikoa den bilakaera hau, dena den, korapilatsuagoa da (analogiak, aurretiko asimilazioak, etab.).

III. Asimilazioak.

III-1. Harmonizazio bokalikoaz ezagutu *j, i, w, u* } *a* > *e* asimilazioa, halaber, hautazkoa da dotrinan zehar:

–morfema barruan: *vediquecen/bedicatube*, *Elice/Eliza*, *direl/diranac*...

(2) *Den/zen* adizkien isoglosaren abiaburua Arbizuko hizkera da. Handik ekialderantz barreiatzen da. Sakanako erdialdeko mintzoetan eta burunderan, aldiz, *zan/dan* dugu (zenbatzaile orokorrari gagozkiola, haatik, *dena* Ergoiena eta Etxarriko hizkeretan, eta *dana* burunderan gertatzen dira).

–Morfema mugan zehar: *bienabenturatubec/sandubac, sanduberi/sandubari...*; *vitan, Bitara/ moduten, modutera*.

Ingurune berean, adizkiei *-la/-na* eta hitz arruntei *-ra(ko)* atzizkiak atxikitzean sistematikoki beteko da asimilazio berau: *dugule, tyigule, dugune, cerure, lecure, becaturreco...*

Ez, ordea, erakusle enklitikoak, horiek ez baitira inoiz asimilatuturik azalduko: *etsaiyauen, mandamentubau* [au] diptongoa aldatzeke; *infernubartas, itzarrec* [r] kontsonantearen aurreko ingurunean.

–*Tasun* eta *-garren* atzizkiak ez dira asimilatzen: *damutasune, aunditasune...*; *bigarren, vigarrna, zorcigarna...* azkeneko hau ezta sinkopa gertatu ondorean ere.

–Bestalde, *da* adizki eta *bat* zenbakari silababakarrekoak sarritan bilakatuko dira *del/bet* sandhi inguru honetan: *berri bet eta sandu bet, icaragarri bet, au del au da, Ceñ de, baiye* ‘bait da’. Nolanahi ere den, *batzuek* partikula eta gainerako adizkiek aldatzeke diraute.

III-2. Hainbat asimilazio eta txandaketa

III-2-a. *e > i* hertsiera: hurrengo silabako goiko bokal baten eraginez (*e > i* / $\_C_0\{\underset{u}{i}\}$), nahiz kontsonante palatal baten aurrean kontaktu estuan doalarik (*e > i* / $\_C_0\{\underset{u}{i}\}$): *Iguzquieren, idugui* ohizkoak hizkera aunitzetan; *piligroan* (12); *peligruan* ere orrialde berean); *ciñuen/guiñuen* adizkiak, burunderan izan ezik Sakanako gainerako hizkeretan sistematikoki beteko dela honako hau; *siñele* (14)/*imbidiye* (18) mailebuak; *esine* (12) /sn/ taldea apurtuaz (*esene* burundera, Irañeta eta Murginduetan; *esine* Unanu, Arruazu eta Uhartan jaso dugu guk, /n/ busti gabe alegia).³

Era berean, *o > u* itxi egin dakiguke ingurune honetan: *nun, nundi* bezalakoak Sakanan zehar barreiatzen direnak (Uhartan bertan, dena den, *emakome* aldaera bildu dugu: *uxakomia* Arbizun, *Arbizuko Euskararen Bilketa*).

III-2-c. Gutxitan gauzatzen den *i-u > i-i* gisako asimilazio aurrerakariaren⁴ adibide bat dugu: *vilisiric* (12) (< *biluzi*). Asimilazio horrezaz landara /s/ frikaria apikariaren zein sabaiurrekoaren bidez ebakiko da). Lekuko hau Sakanako hizkeren ezaugarritako jo genezake.

Bide beretik, *garicemeco* (12) aldaera dakarkigu dotrinak. Sakanan *ga(r)izima* (Irañeta, Uhartea, Arruazu, Lakuntza *gáazimé*, Arbizu *gaezima*, Unanu eta Etxarrin) eta *ga(r)izuma* (burundera, Dorrau, Lizarraga eta Etxarrin) aldaerak ditugu.

III-3. Beste asimilazio batzuen artean ondokoak aipa litezke: *becela*, arrunta Euskal Herriko erdialdeko hizkeretan; *podorien* (1) aurrekoa legez $V_1V_2 > V_1V_1$ tankerakoa (horrekin batera *poderosua* dakar dotrinak. Hau da, beste dotrina batzuetan aurki daitekeen banaketa berbera); *idigui* (6) *i-e-i* hurrenkera aldakorrean.

IV. Diptongoak.

Diptongoak azpimarratzeko grafiak inolako ezaugarri berezirik ekartzen ez duenez, zurrangoak diren beheranzko diptongoen inguruan arituko gara soil-soilik:

(3) Bestalde, *e > i* / $\_u$ motako asimilazio aurrerakaria aldameneko Lakuntza eta Arbizuko hizkeretako zenbait izenordainetan kausitu dugu: *ziñi* Lakuntzan (Echaide 1989, 214. gald.); *zuñi aizpak/guñi* inguruben Arbizun *zure/gure*, tarteko /t/ erori egin dela. Eta dotrinak dakartzkien *daityique* (16)/*lairyiquen* (10) adizkien inguruan esan beharra dago litekeena dela asimilazio aurrerakaria gertatzea (beste aukera batzuen artean noski).

(4) *ipurdi > ipirdi* adibiderik aipagarriena litzateke nonbait: *ypirdia* DLC eta RS; Zuazo (1989: 12).

–*eu* > *au* irekiaren adibide bi dakarzki dotrinak: *daus* eta metatesiaren ondoko *esataunzu/escazaunzu*. Lekuko berberak, bestalde, aurki daitezke Ultzamako dotrinean: *dauserratauzu* (ASJU 1992).⁵

–*au* diptongoaren monoptongaketak:

–*arquicen*; murrizketa hau ohikoa da Euskal Herrian barrena (batez ere, kontsonante ozen baten aurrean doalarik).

–*arruce* (12); *barutu* (12) *au* > *u* murrizketa, bietan ingurune berdintsuan burutzen delarik (*a- au* > *a-u*. *Arrutziek* aldaera Arruazu eta Uhartan ere bildu dugu).

–*belorico* (21) ‘belaun’, *ombeste* (3) hasierako *o* hori *aunbeste* (cf. *Etxarri-Aranazko euskera*, 127) bezalako aldaera batetik sortua izan balitz.⁶

Bestalde, *ongui* (21) aldaerarekin batera *aungui* (18) dakarkigu dotrinak, non *o-* > *-au* diptongoaren sorrera gertatu baita.⁷

–[ai]/[ei] diptongoei gagozkiela, zenbaitetan bien arteko txandaketa dugu, haien egonkortasun ezaren froga dena:

–*ei* > *ai* irekiera edo disimilazioa: *daicen*, *saigarna*, *zaiñ/ledozaiñ*, *gaityego* ‘gehiago’, *laityu*, *jataiñnyuenac*, *santificazaiñnyu*, *bonrrazaiñnyu*, *emataiñnyuen* azkeneko hauek metatesiaren ondoan jazoak. Dena dela, aurreko adibide gehienak [ei]-dun aldaerekin lehian agertzen zaizkigu: *deitu*, *seigarna*, *cein*, *geiyenien*...

–*ai* > *ei* itxiera edo asimilazioa gutxiagotan idoro dugu: *lendeisco* (4), oro har *lendaisco*; *gechala* (8), *cechale* (1) —*gachazu* (1) beste batzuetan; palatalizazioak ere zerikusia eduki lezake bilakaera honetan—. Edonola ere, UharTE eta inguruko hizkeren egungo jokaera orokorra [ai] > [ei] ixtearen aldekoa da.

(5) Batipat hitz hasieran bete ohi da bilakabide hau Sakanako hizkeretan, esaterako: *auriye*, *lawristu* Uhartan bertan jaso ditugunak. Historiari begira, ordea, korapilatsuago azaltzen zaigu auzi hau. Aditz morfologiari dagokionez, adibidez, honelako aldaerak erabiltzen dira Lizarraga-Ergoienan: *nuk-n*, *nu*, *nezu*, *nezie* eta *nue* (Gaminde 1985) ‘nauk-n, nau, nauzu, nauzue, naute’. Eta, agi denez, *nezu* aldaera “neuzu” bezalakotik sortuko zen (Unanun, bestalde, *nazu* aldaera bildu zuen Yrizarrek (1991). Beraz, *au-u* > *eu-u* > *e-u* tankerako bilakaeraren aurrean geundeko). Halaber, Etxarri-Aranazko hizkeran erabiltzen diren *nieu* ‘nauzu/didazu’, *niezubie* ‘nauzue/didazue’ eta *niek-n* ‘nauk-n/didak-n’ (aurreko bi aldaeren analogiaz agian) erakoak aurreko bilakabidean oinarriturik sortu izan zitezkeen.

Hortaz, egun *eu* > *au* eta *au* > *ou/ol/ula* bilakaerak ohikoenak badira ere Sakanako hizkeretan, historian zehar beste bilakabide batzuk gertatu izan dira diptongo hauei dagokienez (aipatu dugun *au* > *eu* horrezaz gainera; *eu* > *eb*, adizkietan batipat; *deu* + *-en* > *deben* (Huiarik erabilia) > *de(e)n* gaurregun).

(6) *au* > *o* monoptongaketa hauxe, nahiz eta dotrinak ez ekarri, adizkietan ere gauzaruko da alde honetako hizkeretan: *doket/zoken* Uhartan. Era berean, *ou* tarteko urratsa ere bil daiteke: *douket/douke*... Uhartan (Gaminde, 1985). Eta Goferriko XIX. mendeko testu zenbaitetan ere maiztasun handiz beteko da adizkietan berauxe (FLV, 57.zk.).

(7) Aldaera berbera Etxarri-Aranatz, Lizarraga-Ergoiena, Dorrau eta Arruazuko hizkeretan kausitu dugu; hots, [au-] diptongoak hitz hasieran erakusten duen ezegonkortasuna dela bide sortuko dira halako bilakaerak (adibidez: *(b)andi* > *(b)auandi* bezalakoak zabalera handia dauka Euskal Herrian zehar).

Hitz eta ingurune honez gain aditz morfologian, batez ere, nabarmentzen zaigu honelako bilakabide hau. Gamindek (1985), esate baterako, hurrengo aldaerak bildu zituen Sakanako hizkeren artean: *dakiau/dakizkiau* ‘daki(zki)gu’, *deruzkiau* ‘daroatzagu’ Altsasun Izagirrek (1967), berriz, *daki(zki)au*, *dukazkiau* ‘dauzkagu’ bezalakoak jaso zituen; *diau* ‘de(g)u’ Etxarri-Aranatzen (herri honetako hizkeran, era berean, ohikoak dira *zikiéguk* ‘zekiguk’, *zieguk* ‘ziguk’ ...tankerako aldaerak; non, itxura guztiaren arabera, *-gu* morfema ezaugarria berrezartzearekin batera *ie* bigarren mailako goranzko diptongoa sortu baita); *ttiau* ‘ditugu’ Lizarraga-Ergoienan; *diu/ttieu* ‘de(g)u/ditugu’ Dorraun (kontuan hartu behar dugu Ergoienako hizkeretan *degul/ditegu* bezalako aldaerak ditugula oinarrian); *deamazkiau* ‘daramazkigu’, *deakarrazkiau* ‘dakarzkigu’ Uhartan; *da(z)kiau* ‘daki(zki)gu’, *za(z)kiau* ‘zeki(zki)gun’, *diau/diaute* ‘digu(te)’, *zakeauke* ‘dezakegu(ke)’, *ziaun* ‘zigun’, *dauzkiau* ‘dauzkagu’, *damazkiau* ‘damazkigu’ Irañetan.

Toponimian ere ager dakiguke honako bilakabide hau, adibidez: *Pelotajauku* (“joku”) Altsasun.

–*Vitz* > *Vtx* aldaera palatalizaturia *ezan errodun pluraleko adizkiei dagokienetan jaso dugu: *gachazu*, *guchala*, *cechala*... Beste ingurune batzuetan, halarik ere, ez da palatalizaziorik suertatuko, esaterako: *bacoicien* (17),⁸ *gaitcen* (9) bigarren mailakoa (gaitezen), *gaiztuarequin* (11), *litceque* (16).

V. Sinkopak.

Sinkopa gertaerak frankotan ageri dira. Hurrengo inguruneak bereiz daitezke:

–*e* > [Ø] dardar anitzeko [r] eta [n]-ren artean doala: *Bigarna*, *Irugarna*... ‘garren’ atzizkiari mugatzailea eranstean erabat beteko da. Salbuespen gisa *vigarrenera* (7) idoro dugu.

–*e*, *i* > [Ø] igurzkari eta herskari ahoskabearen artean, edota alderantziz, kokatzean. *Lendabico* (2) aldaerak sinkopa erakutsiko du ia beti: *lendaisco*,⁹ *gaitcen*. Bestalde, *dauscetati/dausecetati* dugu, non *e* > [Ø] sinkopa bi igurzkariaren arteko ingurunean (‘deus + eza’) gertatu baita. Eta guztiarekin ere, *pasatuberen* (17, 6) dakar dotrinak.

–“Isurkari-trabarijen” edota “trabari-isurkarijen” artekoa: *bedracigarna*, *Trintate* azpimarra dezagun, bidenabar, *a* > *e* / *i*_ asimilazioa ez dela jazotzen, eta aldaera berriagoa *Trinidad*e (4) dela, *atraceco* (8) behin *atera* (3), *batre*, *espirituala* (19) oro har *espirituala* izan arren. Ezezkoen artean *oberena* (8, 20) adibidea aipa liteke, eta aurkako jokabidea erakutsiaz *garacie* (13; *gracie* eskuarki) dugu.

Horiez gain, Erdialde eta Ekialdeko hizkeretan ohikoak diren *ontan/ortan* bezalakoak ditugu (*onetan* ere bai).¹⁰

VI. Aferesiak.

Adizkietan ohikoak direnak besterik ez dakarzkigu dotrinak: *tyu*, *zagule*, *zozu*...; maiz *dityu*, *dezagun*... azalduagatik ere.¹¹

VII. Beste bilakaera edo egokitzapen batzuen artean hurrengoei deritzegu azpimarragarri:

–*entendacen* (2), *errespondatu* (2); –*atu* beraz, Nafarroako hizkeretan oso zabalduriko joera dela (Mendebaldeko hizkeretan, ordea, –*itu* bukaeraz egokitu ohi dira itxuraz erromantzeetako horrelako –*er* amaierako aditz partizipioak).

–*vildurreti* (15); *i-u* Mendebaldeko hizkeretan bezala.¹²

–*erredimiyu*, *Erromacua*, *errecibiyu*; gutxitan burutuko ez delarik gehiketa protetikoa (*resolucio* (15), *reliquityec* (17) kasu).

–*ezagotube* (8), *eraguztien* (11) eta *superbitye* (18) tankerakoak ditugu.¹³

(8) Gure aldetik, *bako(it)xa* altxatu dugu Uhartre, Urritzola-Arakil, Murgindueta, Irañeta, Arruazu, Unanu eta Lizarraga-Ergoienako hizkeretan.

(9) Sinkoparekin batera, dena den, beste aldaketa batzuk ere jazotzen dira hitz honetan: /-b-/ > /ø/; [s] igurzkariaren aldaketa...

(10) Gisa berean, Uhartren bertan jaso ditugun adibideen artean *barna*, *bigarnien*, *lemixko*, *pastu*, *gustakoak* (‘guzierakoak’), *Trintatien*, *atra*, *Arkildarrak* tankerakoak azaldu zaizkigu.

(11) Nolanahi ere den, *e* + *kontsonante ez-erorkorra* hurrenkéran askotan bete ohi da aferesia Uhartren bertan guk geuk bildu ditugun adibideetan, hala nola: *san*, *zaotzen*; *torri*, *kuskok*, *man*, *makomioik*, *lleatu*, *karzien*, *do*...; aldaera osotuekin lehian ibili arren: *etorri*, *eman*, *emakome*, *ekarri*...

(12) Sakanan barrena forma hori izanen da hedatuena. Murginduetan, halaz ere, *béldurre* jaso zuen A. M. Echaidek (1989).

(13) Uhartren bertan *zaotu* bildu dugu guk. Bestalde, *erautzi* aditz partizipioa Arruazu, Etxarri-Aranatz eta Ergoienan jaso dugu (beste testuinguru batean, dena den: “arkumeari titia kendu” esanahiaz hain zuzen ere).

—*ertien/ertetic* (1, 2) alde batetik; *arteti* (1) beste aldetik; *ar-/er-*, lehiakide inguru eraginkor horretan, beraz.

—*azken* (7) ez, ordea, *aizken* diptongodun forma.¹⁴

—Hurrengo metatesiak: *Juane* (1) eskuarki 'Jaun', *jaunen da* (22) (juanen da), *ematainyuen/lesataunzu*, *icutcie* (19) ohiko aldaera Sakanako mintzoetan. Metatesi gehienetan diptongoa sortuko zaigu edota itxuraldatuko.

—*etchetic* (3); Arbizutik ekialderantz gehienetan *itxa/itxea* aldaerak jaso ditugu baina.

—*eciñ* (21) 'ertzin'; Sakanan zehar barreiatzen den aldaera.

—*deseiyetucen* (20)/*deseiyo* (20) diptongodun aldaera horren aldamenean, *desioa* (11) eta *deseo* (18) bezalakoak dakartza dotrinak.

—Bestalde, *-gati(c)* badakar betiere, *gequicien* (3)/*geiquicien* (21) bikotea agertzen digu dotrinak, diptongoaren murrizketa (*ai/ei-i* > *ale-i*) zalantzakoa delarik.¹⁵

Kontsonantismoa

I. [x-] belare ahoskabeaz.

—*e* + *bokal* hasi partizipio zaharrek eta beste zenbait hitzek erakusten dituzten ahozkeretatik: [y-], [š-] eta [x-], azkeneko hots igurzkari belare ahoskabea da dotrinan islatuko dena: *jaitchi*, *Jaun*, *Jangoyco*, *jai*, *jarriric*, *jayo...*; batzutan grafia zalantzakoa izanagatik ere hots berbera dugula iduri du: *ge(i)quicien*, *gatién* (3) 'jan', *Gaungoyco* (13) kasurako.

—[š-] sabaiaurreko frikari ahoskabea aditz partizipio bati loturik agertu zaigu: *chaichi* (2, 7), *jaitchi*-rekin lehian hain zuzen ere.

—**ju-* > *f-* bilakabideari gagozkiola, behin bakarrik dokumentatzen da *faten* (16) dotrinan zehar (ohiko aldaera *juan* izanen da).¹⁶

II. Herskariak

II-1. Hitz hasieran.

Herskari ahostunen aldeko jokabide garbia erakusten du dotrinak: *barca*, *becatu*, *baquie*, *gurutce*, *gorpuz*, *golpatu*, *gonbeni*, *guendu*,¹⁷ *galtetan* (17) —*calte* (11)— lehiakide duela,¹⁸ *bezperaco*.¹⁹ Salbuespen gisa *Pazco* (11) dugu.

Hitz tartean *superbitye/suberbitye* bikotea dugu, bestalde. Eta *n*, *l* + *berskari* inguru-

(14) Halaber, Uharteko lekukoek *azkeneko/jaski* adibideak eman dizkigute (Altsasun, aitzitik, *astiaizkenal/jaiski-ya* altxatu zituen K. Izagirrek 1967).

(15) Dena dela, Arbizutik ekialderanzko hizkeretan *maiki/meiki* diptongodun aldaera bildu dugu (*maki* burundera, Ergoiena eta Etxarri-Aranatzen).

(16) Mitxelena azpimarratu legez (PHV, 170), duela hamarkada batzuk Arakil aldeko hizkeretan abian zetorren jada [š-] > [x-]-ren aldeko ordezkapena. Gure aldetik, *xegi* bildu dugu Irañetan. *El-k*, berriz, *xaen* 'janen', *xarri*, *xegi* Irañetarako eta *xeki* Ihabatzerako agertzen ditu (1984: 241, 248, 252).

(17) Aldaera berbera Bakaikun bildu (Echaide 1989) eta Huizik (1899) erabilia izan da. Halaber erronk., zaraitz. eta Hondarribiko hizkeran (*Iker* 7, 514), gutxieneko, ebakia izan da. Zernahi gisaz, *guk kendu/jendu* aldaerak bildu ditugu Uhartan, azkeneko aldaera hori oso hedaturik dagoela Sakanako erdialdeko hizkeretan gutxienez.

(18) Ahostun aldaera Altsasun jaso zuen K. Izagirrek (1967) eta erronk. nahiz arabera zaharrea (*DLC*) erabilia izan da.

(19) Hitz hau, dena den, berezia dateke. Izan ere Sakanako hizkera hauetan hitz bareko bi herskarik artikulazio puntu berbera badute eta bigarrena ahoskabea bada, hasierakoa ere halakoxea izanen da, adibidez: *piper*, *titi*, *kolko...*

neari dagokionez, zenbaitetan *nt* bilkura eriden dugu, hala nola: *sandu/santu, ondasun/ontasun, -mendu/-mentu, Trintate*.

II-2. Sandhi inguruneaz den bezainbatean, ohiko aldaketak sarritan islatuko dira: *ez + d- > ezdut; ez + b- > ezpada; ez + g- > Ezcachazule; -t + d- > baitte*.

II-3. /t/ herskari ahoskabearen bustiduraz Dotrinaren idazkerak batasunik agertzen ez badu ere, asimilazio-bustiduraren indarra (hots, *i* nahiz *i*-ren osteko /t/ hotsaren asimilazio-bustidura) frogatutako jo dezakegula uste dugu, esaterako: *diryiogun, tyiozu, yuzunec, zaiyut...* adizkiei dagokienez; *baityen, Atyec, erredimiyu, eguityie...*; *erdi-tyic, gucityi* morfema mugan zeharrez gain *i-i* ingurunea dugula; *cerbaity* hitz amaieran (behin, gainera, *frutyubec* (19) daukagu, gainontzeko adibideetan *frutube* idatzia den bitartean).

Idazkeraren gorabeherak alde batera utzita, ingurune honetan gauza bera gertatzen da /n/ nahiz /l/ ozenen asimilazio-bustidurari dagokionez, hala nola: *siñestacen, Erreñe, escubicoraño, iñic, origiñala, oraiñ/oraño...*; *illec, aillegacen, illtecco...*

—*int-* > *-intt-* bilakaera bi adizkitan azaldu zaigu: *guinyuen* (6), *cintyuen* (2) lekuko.

—Ez dugu *-ind-/-ild-* multzoen bustiduraren adibiderik aurkitu. Nolanahi ere den, *inguer* (17) azaltzen zaigu, *EI-k* (1984: 83) Uharten jaso zuen aldaera berbera alegia.

II-4. *ig-* > *iy-* bilakaeraren inguruan bi adibide aurkitu ditugu: *iyen* eta *ityendetan* (12)/*iguendetan* (11) bikotea.²⁰

III. Afrikatuez eta beren kide frikarietz.

III-1. *Ezan errodun formetan *Vitz* > *Vitx* bilakaera burutzen da: *gachazu, cechale, guechala, chazuldechazu, dechazquegu, dechozu, dechaxten* lekukoek adierazten dutenez.²¹ Diptongodun ez diren formetan pluralgilearen *i* bokala, bustidura eragin ondoren, desagertu egingen da nonbait. Diptongodun formetan, ordea, bere aztarna aurki liteke bokal osoan: *gachazu* (1)/*guechala* (8) *ai* > *ei* hertsiera hain zuzen ere. Azpimarragarria da, halaber, nola *a* > *e* / *i* motako asimilazioa ez den behin ere gauzatuko dotrinak dakartzkien lekukotasunetan (*litceque* (16) adibidean, aldiz, gertatuko da).

III-2. Instrumentalaren ahozkerari dagokionez, esan beharra dago [š] apikariatz

(20) Oñederrak dioenez (1990: 111, 32. ohar.), bokal arteko /g/ afrikaria erori ondoren gertatu ahal izan da palatalaren sarrera. Nolabait sorturiko *iV* hiatoa hausteko asmoz, beste hitz batzuetan agitu izan den bezala, esaterako: *eriyococo* (1), *ityesi* (18) dotrinan bertan. Sakanan barrera, bestalde, Irañetatik mendebalderantz maiz idoroko dugu bilakabide hauxe, adibidez: *iyoliyen*, —*igen* ere—; *iyeihe*, baita *igerika* ere; *iyeltsero*; *iyendie* bezalako lekukotasunak Uharten jaso ditugu.

Baina Murginduetatik ekialdeko mintzoetan, eta aldameneko Goñerri eta Ollokoetan ere, inoiz *iV* tankerako hiatoa apurtzeko /g/ epentetikoa erabili izan da, hala nola: *bigeldu* Ithabar (*FLV*, 60.zkia, 199), Goñerri (*FLV*, 39.zkia, 158) eta Ollon (*EI*, 1984, 146); *óliguá* Ithabarren (*FLV*, 60.zkia, 193); *líguá* Murginduetan (Echaide: 1989, 59. gald.); *igor/igesil/igol/igo-igotzera* Ollon (*EI*, 127): *e(i)ho-/leigo* Bonaparte printzeak Goñerri bildurakoak (*FLV*, 39.zkia. Halaz ere, [oi] diptongoaren ostan ez da horrelakorik jazoko: *oyu/oyal/oyanera* kasu). Goñerriko XIX. mendeko zenbait testutan, aitzitik, *ior/iolaco...* erakoak ditugu (*FLV*, 57.zkia). Era berean, Hondarribiko predikuan (*Iker* 7, 512. or.) nor-nori saileko zenbait adizkitan ere epentesi berau antzeman daiteke: *zaigolaric...*

(21) Gertaera berau Uharteko hizkerarekin batera Bonapartek sailkaru zituen Arbizu eta Lakuntzakoetan, gutxieneko, agitzen da. Sakanako hizkera hauetaz ate Goñerriko XVIII. mendeko testuetan (*FLV*, 53.zkia), ultzameraz idatzi dotrinetan (*ASJU* 1992, XXVI-3) eta Larraungo hizkeretan (Inza, *Euskera* II, 1957) jazoko da gauza bera. Horrenbestez, Nafarroako alde honetako hizkera batzuen ezaugarria litzateke bustidura bilakaera hau ingurune honetan.

adieraziko dela: *deyes, negarres, egunorosco...* [s] bizkarkariaz, horratik, bi aldiz azaltzen zaigu: *o[n]dasunez* (2), *eguityezco* (12).²²

III-3. Grafia dela bide *n/l*-ren ondoko afrikatuen aldeko neutralizazioaz zehaztuen egitea zail samar bada ere, *pensatu* (14)/*pensamentu* (20) beti eta salbuespenik gabe <ns> idatzia irakur dezakegula aipa liteke.

IV. Sudurkariak.

IV-1. Hitz amaierako */n/-ri* gagozkiola, hurrengo emaitzak ditugu aztergai:

—*arraí* (12), *usai* (19); *-n* > $\emptyset$ galdurik hortaz.

—*quin/qui*: aldaera biak ditugu sozietiborako, alternantzia beraz. Azkenekoa maizago hondarreko orrialdeetan azaltzen zaigu.

—*ora(i)ñ* (1, 3, 13)/*orai* (13, 20): bi formak dokumentatzen dira.

—*bedere* (11): Ultzamako dotrinetan ere erabiltzen dena (cf. Ibarra, *ASJU*, 1992).²³

IV-3. Beste */n/-dun* aldaera batzuen artean honako hauek aipa litezke: *iñor*, *iñorc*, *iñori* alde batetik; *baiño* ‘baino’ konparatiborako eta *baina* adbersatiborako esanguraz, beste aldetik.²⁴

V. Dardarkariak.

V-1. */r/* > */d/* trukaketaz *idigui* (8) adibidea darabilkigu dotrinaren egileak. Ez dugu kontrako (hots, */d/* > */r/*) bilakaeraren lekukorik bildu, ezta *r/d/l* kontsonanteen arteko txandaketaren ingurukorik ere.²⁵

V-2. */r/* eta */n/-ren* arteko txandaketa *belorico* (21) adibidean eriden dugu; ultzamerazko dotrinetan (*ASJU* 1992) eta Goñerriko XVIII. mendeko izkribuetan (*FLV*, 53.zkia), gutxieneko, jazo legez: *belaurico*.²⁶

V-3. */r/* > $[\emptyset]$ gertaeraren testigantzarako *bela* (16) jaso dugu. Zenbait aldiz, bide beretik, */-r/* > $[\emptyset]$ bilakaera gerta liteke: hala *baru* (12); nola *biauzu* (3)/*biaugu* (9). Galera hau “be(h)ar + dugu, duzu” ingurunean beteko da soilik dotrina honetan.

V-4. Bestelakoan artean:

—*ur* (14); */r/-dun* aldaera Uhartetik ekialderanzko hizkeretan eta burunderan gauzatuko da Sakanan.

—*arrazobe(scora)/arrazobie*: Pagolak dioskunez (1992: 262) *arrazoe/arratoe* litzateke mailebu horien egokitzapena, geroxeago *rr-[$\emptyset$]* > *rr-r* tankerako indukzio jazoerari

(22) Sakanan barrera burunderaz ez (han bizkarkaria darabilte eta) beste hizkeretan apikariaz ebakiko da, oro har, instrumentala (goi-naf. eta aezk. bezalaxe).

(23) Hala **-ani* > *-ai* bilakaeraz den bezainbatean nola gainerako emaitzez hango hizkeren ezaugarriekin batera joanik ere, bi hitzen isoglosa azpimarragarria da oso. Batetik, *orai* aldaera Lakuntzatik mendebalderantz gauzatzen da gehienbat; bestetik, *erenio/eranio/eranao* —‘herenegun’— bukaerako */-n/-rik* gabeko aldaerak Irañeta, Uhartea eta Arruazun bildu ditugu, mendebalderantz joz gero */-n/-dun* formak darabiltzatela.

(24) Oraingoan ere bi gune bereizten zaizkigu Sakanan: *iñor/baiño* motakoak Arruazura orduko jaso ditugu (*baiño* Lakuntzan ere). Sakanako erdialdeko hizkeretan eta burunderan, aldiz, *iyor/bai(y)a* tankerakoak erabiltzen dira (*i(y)ork/yořk* bezalakoak aezk. eta zaraitz. altxatu zituen Echaidek (1989: 126. gald.) Halaber, Goñerriko XIX. mendeko testuetan *iolaco/iondic...* (*FLV*, 57.zkia). Eta *baia* Beriain idazle nafarrarengan nahiz Mendebaleko zenbait hizkeretan —*baya* Portal arabarrak eta Mikoleta bilbotarrak agertzen dute— erabilia izan da. Sakanako hizkera hauek zubia atzera berri.

(25) Azken honi dagokionez esan beharra dago Uhartean (eta handik ekialderantz) */l/-dun* aldaerak direla nagusi: *zillar/illargi...* Mendebaldera jo ahala, aitzitik, */d/-dunak* nabarmentzen zaizkigu.

(26) Bilakaera honetarako: cf. *FHV* 809.

esker *-ore* bukaera sortzeko. Egikera honetako aldakiak Arbizutik Arakil aldera azalduko zaizkigu (Nafarroako aldameneko hizkeretara barreiatuko da isoglosa hau: Larraun, Imotz, Basaburua, Atez, Ultzama...).²⁷

VI. /b/ antzinako aspirazioaren aztarna:

ago(ti), burunderaz ez Sakanako beste hizkeretan ohikoa dena; *ogace(ti)*. Adibide bietan /g/ herskari ahostuna da ordezkoa.

VII. *rtz/st* kontsonante multzoei dagokienez: *beste, bost...* bezalakoak ditugu betiere (zalantza bakarra *bosgarna/borgarna* izan liteke, baina ingurune horretan bakarrik azalduaz eta grafia den bezalakoak izanik ezin atera daiteke inolako ondoriorik).²⁸

Halaber, *esan* dugu salbuespenik gabe.²⁹

VIII. Beste batzuen artean:

–*esine* (12); *e* epentetikoaren sarreraz (*e > i* bilakaerarako cf. Bokalismo saila) *sn* multzoaren hausketa burutzen da (Mitxelenak, *FHV* 163, eritzi hau bermatzeko goi-naf.-ren *tresnak-tresenak* lekukoa dakarkigu).³⁰

–*aimet* (7); *manatcen* (16): [mb] > [m] eta [nd] > [n] asimilazioak.

–*pelegriñuai* (12); [r-r] > [l-r] disimilazioa.

–*guchi* (10); aldaera afrikatua.

–*serbiceie* (2) hasierako [s] > [ʃ] egokitu gabe (*serbicio* (3) era berean): *zerbitzececo* Ultzaman (ASJU 1992).

Izen morfologia

I. Deklinabideaz:

I-1. *Leku-denborazko kasu markei buruz:*

I-1-a. *-re-* artizkiak, oro har, irauten du: *veraren* (9)... Desagertuko den gutxietan ez du, egun Uharten gertatu (eta *EI*-k bildu ere) bezala, bokalen luzapenen arrastorik erakutsiko: *Beran* (9), *siñeliegati* (1)...

I-1-b. Sozietiboaz den bezainbatean, sgl.-erako *-areki(n)* eta pl.-erako *-aki(n)* erabiltzen ditu egileak: *aundiyerequi*, *Jaungoycotasunerequin...*sgl.-ean; *obraqui*, *penaquiñ*, *gaiztuaqui...* pl.-ean.

Bestalde, dotrinan barrena nabarmena da arras sozietiboaz gain *-areki(n)* atzizkia-ren erabilera anitza, esate baterako:

–instrumentalaren ordez: *guezurrerequin* (9)/*guezurres* (11); *Erretzatcearequi maiz* (19)...

(27) Uhartan, edonola ere, *-obe* bildu dugu (Irañetan, bestalde, *arrazubel/arratuie* altxatu ditugu; /ub/ epentetikoaren analogia dirudiena), Areson (*arrátobed*, Echaide: 1989) eta Gofierriko XVIII. mendeko testuetan bezalaxe (*arrazoea* behin/*arrazobe*; *FLV*, 53. zkia).

(28) Guztiarekin ere, *rtz* kontsonante multzoaren aztarnak Uhartan bertan jaso zituen *EI*-k (1984), adibidez: *ortzilare* (*ortzegun/ortzilere* Irañetan). Guk *orzilerie* bildu dugu Irañetan. Horrekin batera *ertsi* eta *ortots* aldaerak Uhartetik hasita Arakil ibarrean zehar barreiatzen dira.

(29) Uhartan ondoan dagoen Murginduetan, aldiz, *esan/erran* aldaera biak altxatu zituen Echaidek (1989).

(30) *OEH*-k, bestalde, *aznai* (G, AN-gip-ulz, B, Sal) formaren hurrengo aldaerak dakarzi: *asnai* (AN-ulz), *asenai* (AN-larr-ulz) eta *asinei* (AN-araq). *Etx.-Ar.-ko Euskera*-k, berriz, *asnei* aldaera agertzen du. Badirudi, beraz, *zn > sn* bilakatu ondoren burutu dela epentesia zenbait hizkeratan.

–kausazko *-t(z)eagatik* atzizkiarekin lehian inoiz: *meza enzutiarequi* (16), *comecatcie-requi* (16). Edota egitura modalen baten ordezkapenean: *jaquitierequiñ credo eta...*(4).

–Eta behin, gutxienez, erabilia izan da *-ki* atzizkiaz sorturiko esapide adberbiala egokitzeko: *especialidadierequi* (18); *especialqui* aezk. eta erronk. burutu itzulpenetan bezala (ASJU 1992, 474-519). Beste batean, baina, *paciencien sufricie* (12) irakur dezakegu.

I-1-c. Genitibo edutezkoari bagagozkio *-aren/-en* kasu markak ditugu sgl./pl.-erako: *gurasuen, venialen...* pl.-ean.

I-1-d. Destinatiborako, aurrekoarekin loturik, *-arendako* sgl.-ean eta *-endako* pl.-ean altxatu ditugu: *animerendaco...*; *guratsuendaco...*; *zaiñetaco*.

I-1-e. Datiboari dagokionez, pl.-erako *-ai* darabilkigu: *gurasuai, aprobechatcen dubenai (...)* *gonbeni daquiobe, onai, gaiztoai, Apostoluai...* Adibide batzuetan, berriz, *a > e / i, u* – asimilazioa tartekatuko da: *guciei* (12)/*guciai* (20), *zordugunei, ezcondubei...*

I-2. Bizidunen inguruan Norengan kasuan *baitan* partikularen erabilera azpimarra genezake: *criadorearen baiyen, Jaungoicoaren baiyen, veraren baitiye, deseiyecen duenaren baitan...* Behin, horregatik, *-gan* atzizkia eriden dugu: *batariecen denagan* (14).

Gainerako kasuetarako *-arenganal/-arengandi(k)* kasu markak agertzen dizkigu dotrinak: *guregana, beregana, Marierengandi, gurasoengandic...*

Baitan/-arengana; -arengandik banaketa berau Nafarroan idatzitako kristau-ikasbide askotan antzeman daiteke (erronk.-tik hasita Sakanan idatzikoetara, Ultzama-koetatik igaroaz). Bizidunen kasu markarik berizi gabe: *etsayetati* (3), ohikoa dena; *beretan...* *bestetan* (20).

I-3. Leku-denborazko markei buruzko berezitasunen artean:

–*tik/-ti* lehiakide ditugu, bigarrenaren agerpen maiztasuna hagitzez handiagoa izanik ere (gisa berean, *-gati(k)*). Sakanako mendebalderantz jo ahala nabarmenago egiten da *-ti* markaren erabilera (Euskal Herriko bi bazterretan bezala).

Pl.-erako *-etati(k)* dugu: *Mandamentuetati, etsayetati...*

–Bokalismoan aipatua izan den *-o + -ek > -ok* bilakaera pl.eko zenbait kasutan islatuko da: *gaiztotati, oraciotan...*

–*ondorien* (15) ablatibo zaharraren (*-rean*) zantzua.

–*mandamentu auetaco bat faltacen duen gucien* (12); *guzietan* edota *-enetan* esperoko genukeela.

I-4. Instrumentalaz, kontsonantismo sailean aipatua izan den ebakeraz landara, honako oharrak azpimarra genitzake:

–pl.-erako ere *-as* erabiltzen da: *Credo eta Articuloas landara* (7), *obligacioas landara* (10). Honekin batera *ones, o[n]dasunez, gucies* ditugu. *-Es*, dena den, kontsonante nahiz *-ul/-i* bokalen ondoan ager dakiguke soilik, zenbaitetan sgl. dela: *aundityes* (21) kasu.

–Aditz partizipioetan, Mendebaleko erabilera legez, sgl. dugu: *esanas, emanas, ez janas, pensatubes...*

–Eredu tinkorik ez batzutan, adibidez: *veguis/belarris/sudurres/escus* erako mugaga-beak alde batetik; eta, beste aldetik, *aguas* (19) hurrenkera berean.

–Izenlagunari dagokion *-zko* atzizkiaren ordezkio *-ko* soila dakarkigu inoiz: *bildurta-suneco doiyé, jaquindurityeco doiyé...*

I-5. Bokal osteko goren graduko atzizkia *-rena* izaten da: *oberena eta segurorena*

(17), *etsaietan aundirena* (19).³¹ Bestalde, Nafarroako hizkeretan erabilia den *-agoko* egitura gradatzailea dugu *Nolako?* galderari erantzunez: *zarragocua* (2), *admirablegocua* (4), *provechosoagocua* (16), *aundiwegocua* (17).

II. *-On* amaierako mailebuen egokitzapenak:

–*arrazobe(scora)*, Kontsonantismo sailean aipatua izan dena.

–*doiye* (19), antza denez mailebu zaharra dena: cf. *sermonac* (14) goi-naf. (eta Sakanako hizkeretan ere bai) nabarmena den *-on* bukaerak bere baitan dirauelarik.

–*zion* > *-zio* dugu eskuarki. Zalantza bakarra *Beren pasione gucietan* (20)/*pasioa* (2) lekukoa dateke.

III. Erakusleak:

–sgl.-eko urrutieneko graduari dagokionez *arrec*, *arren*, *arrequi* bezalakoak darabilzki betiere.

–*lecubore* (7), *gauce ore* (11), *becatubore* (14): aldaera berau Nafarroako ondoko hizkeretara hedatuko da; Larraun, Imotz, Atez eta Ultzamako mintzoetan ezeze (Echaide 1989: 213. eta 297. gald.) Goñerriko XIX. mendeko testuetan ere *ore* erakusle horren adibideak aurki bailitezke (*FLV*, 57.zkia).

IV. Izenordainak.

IV-1. Pl.-eko lehendabiziko pertsonarako *gure/gueren* formak dakarzkigu. Baldin eta bien arteko banaketarik balego, lehenengoa *Jauna* hitzari edo bizidunei lotua agertzean; eta bigarrena balio bihurkarian (*guc gueren* edota *guri gueren* askotan irakur baitaiteke) nahiz ingurune konkretuagotetan azaltzean oinarri liteke.

IV-2. Hirugarren pertsonaren izenordain indartuetarako *berel/bera(re)n* sgl.-ean eta *beren* pl.-ean erabiliko dira.

V. *Guzi/guzti*.

Ekialdeko mintzoei darraikiela lehendabizikoa agertzen du: *guci/gucioc*. Guztia-ekin ere, *t*-dun aldaera gradatzaile gisa jokatzean azal dakiguke: *guztis* (1, 2, 5); *gucis* (21) delakoarekin lehian, dena den.

VI. Pluralari buruz:

–galdetzaileetan ez da *-tzu*-dun pl.-eko formarik erabiltzen: *Nor dire?* (9)...

–Plural hurbila ere agertzen zaigu: *sanduboc* (2), *gucioc* (7), *becatariongati* (1) kasu.

–*batzuec*, salbuespenik gabe.

VII. *Gauce*, *-a* organikoaz jaso dugu betiere.

Zenbait aldiz, bestalde, erakuslearen aurretik irauten du *-a* mugatzaileak: *gucie auec* (19), *temporalau* (16), *dolorie auetan* (15), *dolorie au* (15) esate baterako.

VIII. Dotrinak dakarren *-s landara* egitura Euskal Herriko Erdialde-Ekialdeko hizkera batzuetan erabilia da: *Articuloas landara* (7), *obligatcioas landara* (10). Ultza-

(31) Huizik, bere aldetik, halaxe zerabilen atzizki hau: *geiztorena, segurorenak...*(1899: 92, 98). Eta *Etxarri-Aranazko Euskera*-k erakusten digunez (1991: 35): *-en* superlatiboan adjetiboaren arabera egiten da: *luzeen(a)*, *aundiin(a)*, *eroon(a)*... Hau da, *(b)aundirena* > *(b)aundiina* (/n/ sudurkaria palatalizatu gabe) bezalako bilakaeraren aurrean geundeke. Ikus, era berean, Hualde (*ASJU* 1992).

meraz gain (Ibarra 1992), Goñerriko XIX. mendeko testuetan (*FLV*, 57.zkia, 165) eta Bonapartek batu lanabesetan (*FLV*, 39.zkia) dugu *landara*.

IX. Atzizkiak.

Arruntak dira nonbait. Beste batzuen artean:

–*tzel/-tza* atzizki biak ditugu: *eriyoce* (8); *erityoza* (20).

–*oro* Ekialdeko mintzoetan legez bitan irakur daiteke: *egunorosco* (1, 8). Honen ondoan –*ero* dugu: *egunero* (9), *gauero* (21).

–*era* aditzondoak sortzeko: *acabera*, *ezaguera*, *etorriera*.

–*tzale*: *castigazalieri* (15).

–*tsu*: *jaquinsubec*, *baquetsubec*.

–*tasun*: *Jaungoycotasunerequin*, *damutasune*...

X. Bukatzeko esan dezagun *cein/nor* nahasketa jazotzen dela: ...*ceiñ eguin cen guizon?* (5), ...*ceiñi...deicen...*(5); *norequin* (8), *Norc...*(9),...

Eta *Elice Ama Santac* (9) gaztelaniazko genero bereizketa eginez, zein *Elice Ama Sandubec* (4) aldaera egokitua jaso dira.

Aditz morfologia

I. Nor-nori saileko hurrengo *ki errodun formak altxatu ditugu: *daquio*, *daquizu*, *daquiobe* sgl.-erako; *daizquio* pl.-erako. Pl.-ko aldaera berdinak, Ihabarren (Yrizar 1981: II, 105) eta Urdiaingo nahiz Etxarriko dotrinetan bilduak izan dira). Gamindek (1985), bere aldetik, *dazkio* jaso zuen Uhartan.

Behin, dena den, *zaio* agertzen du: *faltatcen zaionien* (18).³²

II. *N-N-N* sailean *it* objektu pluralaren erabilera adibide guztietan beteko da: *diryidezule*, *diryizun*, *cityigun*, *tyiogun*... aldaera palatalizatuak lekuko.

Nahasketen artean, bigarren orrialdean *onai emanen dio* aurreraxeagoko *diobe* ('die' adierazteko) formaren orde. Era berean, *Ezazule neri galdeguin* (7)/*Eguin biauugu oraciua Ainguerubei eta Sandubei?* dugu, komuntadura falta nabaria dela; *ezpada faltatcen eguityeri* (10) lekukoan bezalaxe.

*I errodun formen isoglosa Arbizutik ekialderantz abiatuko da indarrez.

III. Ohiko *dut/duzu/dube* horien ondoan zalantzazko *dezu* (4) bat dugu. Pl.-eko formei bagagozkie, badirudi aferesidun formak ugariago suertatzen direla laguntzailer bezala jokatzean, Nafarroako beste kristau-ikasbide batzuetan arrotza ez dena. Eta lehenaldirako nafarreraren ohiko *guiñuen/cinuen* (4) bezalakoak ditugu.

V. *Eduki aditz partizipioaren pl.-eko adizkietan erroa *zki* pluralgilearekin nahastuko da: *dauzquien*, *dauzquizubenac*. Goinafarraren hizkera aunitzetan islatuko da ezaugarri hau. Inoiz sgl.-ekoetan ere kausi daitezke *ki* errodun formak.

(32) Egun ere *ki errodun aldaerak erabiltzen dira alderdi honetako hizkeretan, burunderan orain aldia *zaio* erakoak nagusitu arren (Sakanako ekialdeko muturrean, era berean, nahasturik agertzen zaizkigu honako forma hauek: *zaidel/daquit* Bonapartek Irurtzunen eta *daquie/zaie* Yrizarrek Ihabarren bilduak).

VI. *Du/danka*. Egilea bi aukeraz baliatzen bada ere, lehendabizikoa, Ekialdeko euskalkietan legez, erabiliko du maizago: *nundi duzu* (2), *badu guruciec...?/Nundi du guruciec...?* (3), *Badu Jaungoicoac* (5)...

VII. *Zara* dotrinaren forma nagusitako jo dezakegu. Hirutan, halaz ere, *cera* (1, 8, 9) dugu (*zera/gera* gip.-ren aldaerak izanagatik ere otoitzetan eta, hedadura zabalagoa hartu ohi dute). Nolanahi ere den, Sakanan *a-a-* dun formak erabiltzen dira.

Iraganaldiko formen artean, bestalde, *zauden* (2) 'zeuden' dugu. Sakanako hizkeretan maiz gertatzen dira *a-* dun formak lehen aldian, Ekialde-Erdialdeko hizkeretan bezala.

VIII. *Iguzu*. Honelaxe irakur daiteke lehendabiziko orrialdean: *Egun iguzu guri gueren egunorosco oguiye...* Zortzigarrenean, aitzitik, ondokoa: *Eman zaguzu guri...* *Iguzu* 'eman iezaguzu' aldaera, horrenbestez, ihartua litzateke.

Bestaldetik, *diozu* (17, 21) 'esaten duzu' adizki trinkoa irakur dezakegu birritan. Mendebaldetik zenbat eta gehiago aldendu orduan eta urriago dira trinkoak.

IX. Metatesirik azaltzera *-t(z)en* motako aditz izen eta (*di*)*ttu/duzu* formen artekoa izanen da: *ematainyuen, santificazaiñyu...*; *es[c]azaunzu*.

X. *Ezan errodon adizkiak.

Vitz > Vtx Bokalismo eta Kontsonantismo sailetan aipatu palatalizazio bilakabi-deaz ate honako gertaera hauek azpimarra litezke:

–subjuntibo eta ahalezko forma zenbaiten pluralgile pleonastikoa: *dechazquegu* (16) eta *dechazten* (18) kasurako.

–Hala *nor-nork* nola NNN sistemako formetan *e* dugu salbuespenik gabe (aferesia ez gertatzekotan, noski) *za* (nahiz *txa*) erroaren aurretik erabilitako ezaugarria: *dezo-la, dezozu, dechozu* (21: NNN sisteman "hari"-ri dagokion ezaugarria *o* formara murriztu da), *dechazten, dechazquegu, dezoque*.

Jazoera berau Nafarroako hizkera frankotara zabaldu da.

–Hurrengo aldakia, berriz, aipatu eredu horretatik ate geratuko da: *barca dizquiguzu* (1)/*barca (d)azquiguzu* (8).³³

XI. *Edin errodon aldaeraz, bestaldetik, ondokoak altxatu ditugu: *icen daien, eguiñ daiela, icen daiela, ala icen daila* (9), 'da(d)in/da(d)ien' formak ditugu beraz; *santifica bedi* (1, 8) = lat. 'santificatur' (cf. Gómez, ASJU 1991, 410.); *acorda gaitcen* (9)/*Icen gaiztela* (11), *vici daitycen* (18). Halaber, *daique, daityique, laityiquen* eta *gaitzquen*.

XII. Aditz partizipioez.

XII-1. *-Gi/-ki* bi motatakoak aurkeztuko ditu dotrina honek: *idigui* (7), *idugui* (15, 16) alde batetik; *ge(i)qui* (3, 21)/*jaiqui* (21) eta *iduquicie* (11) beste aldetik.

(33) Nafarroako beste dotrina batzuetan, era berean, antzeko aldaerak ditugu, cf. Ariako dotrinan: *dazquiguladazquiguzu*, aezk. ez dagoela NNN *i errodon formarik (ASJU, 1991, 446); edota Ultzamakoan: *barcaizquiguzu* (ASJU 1992, 957, 967). Oinarrian, hala *dezaguzu* (**dezazkiguzu > *deazkiguzu* (z-z > [Ø]-z disimilazioa dela bide) > *dazkiguzu/dizkiguzu*) nola NNN saileko indikatibozko forma arrunta egon liteke (dena dela, azkeneko forma hauei dagokienez dotrinak agertzen duen pluralgile bakarra *it* da).

Sakanan barrena zenbat eta ekialderago jo orduan eta *-ki-*dun aditz partizipio gehiago hauteman daiteke.

XII-2. *-i > [Ø]* sinkopa sistematikoki bete ez arren noizbait azalduko zaigu: *etorco* (1, 2), *etor cenien* (9), *Icus duzu* (4). Ezezkoak, dena den, ugariak dira: *etorrnico* (7), *Icusi cinuen* (4), *Icusi dut* (7), *icusico* (20). Sinkopa hau, oro har, *-i-z* bukatutako hiru silabadun aditz partizipioetan gauzatuko da. Aurkako joera erakutsiaz, haatik, *jarricen dena* (12) adibidea dugu.³⁴

XII-3. *Hicendulizandu* motako partizipio analogikoa ere badakarkigu dotrinak. Gisa berean, *siñestatu* eta *serbitzetu* (19) Euskal Herriko erdialdeko hizkeretan legez. Baita *mereciyu* (6) ere.

XII-4. *-N-z* amaitu aditz partizipioei atxiki ohi zaien etorkizunezko aspektu atzikia *-en* izanen da dotrinan zehar: *emanen*, *jaquiñen*, *icenen*, *juanen*, *eguiñen*, *esanen*. Modu berean, *illen* jaso dugu.

Egun, ordea, nahasixeago agertzen zaigu auzi hau, aukera horrekin batera *-nko* bukaera maiz entzun baitaiteke alde honetako hizkeretan.

XII-5. Ekialdeko hizkeretan bezala predikatu nominalaren funtzioa betetzen duen partizipioaren marka *-(r)ik* izanen da: *jarriric*, *obligeturic*... Era berean, *-(r)ik + Egon* dugu: *an dago jarriric* (1)...

Aipagarria da, bide batez, erlatibo laburtuetako eraikuntza, non *-(r)ikiko* tankerako atzikia erabiltzen baita: *ofendityuriquico* (15), *emaniquico* (16), *azturiquico* (17). Beharbada Ekialdeko zenbait euskalkitan ohizkoa den *-(r)ik(a)ko* horren bilakabidea izan liteke (edota eraikuntza pleonastikoa).

XIII. Aditz izenak.

Ohiko *-t(z)en* egituratik saihestuaz *-tutzen* azaldu zaigu zenbait aldiz: *catatucen* (11), *desei(y)etucen* (11, 20), *adityucen* (11), *errecibityucen* (14, 17). Bestalde, *consagratce eta ordenatceco* (17) esamoldea irakur dezakegu. Hau da, izen hutsak bailiran erabiliak.

XIV. Aditz oinak.

Hauen erabilera gertatuko bada aginduerazko adizkiekin egingo da, esate baterako: *libra gachazu*, *santifica bedi*, *erregu zazu*, *salba cebale*, *acorda gaitcen*, *esca zozu*... Dena dela, aditz partizipioarekin lehia agertzen zaigu: *libratu gachazu*, *erregutu zazu*, *escatu dezozu*...

Ahalezko formei dagokienez, aldiz, salbuespenik gabe aditz partizipioa erabiltzen du egileak: *artu daique*, *apartatu gaitzezquen*, *Pagatu dezoque*... Sakanan zehar hainbat eta mendebalerago jo, orduan eta zailago izaten da aditz oinen agerpena.

XV. Pertsona markak.

XV-1. Singularreko lehen pertsonaren morfema *nori* denean *-da-*, eta *nork* denean *-tl-te-* izanen dira, adibidez: *zadazu*, *didezule*, *dityidezule* batetik; eta bestetik *cergati in duten becatu* 'dudan', *amatcen zaityuten* 'zaitudan'.

Sakanan, bada, hala Uhartetik ekialderanzko hizkeretan nola burunderan jokabi-

(34) Sakanako ekialdeko hizkeretik aferesiaren alde erakusten duten joera dela bide *tor/kus/kar* eta are *jarr ginttuen* bezalakoak bildu ditugu Uhartean bertan.

de berauxe antzeman daiteke (ez, aitzitik, erdialdeko hizkeretan, non *-t/-te-* horren erabilera ingurune guztietara hedatu baita).

XV-2. Hirugarren pertsona pluralaren morfema aldakor agertzen zaigu adizkien arabera: *dubel/dityube* (7, 14), *dauquie* (6) alde batetik; *zuten* (1), *dechazten* (18) beste aldetik. Hortaz, bertako hizkeraz ohikoa izaten den *-e* (*-u + e > -ube*; *-e + e > -ie*) horren aldamenean *-te* azaldu zaigu. *Dnazten* (6) lekukoa, bestalde, bere paradigma osoan kokatu beharra dago (*gaztel/zaztel/zaztiel/dazte* bezalakoak bildu zituen, esaterako, Gamindek (1985) Uharten).

Jakina denez *-te*-dun adizkiak Irañetaraz gero erabiltzen dira.

Eta *nori* kasuaren inguruan *-obe* dakarkigu dotrinak: *gurasuai obedicen eztioben umiec* (10) 'die'; *bidie ematen dioben progimuari* (11) adibidean baina 'diote' esanahia dauka; *daquiobe* (12). Aldaerak aldaera, burunderaz ez (han *-e* baitugu) Sakanako beste hizkera guztietan jazoko da honako hau.

Bigarren pertsona pluralaren morfemaz, era berean, *-zube* agertzen du dotrinak: *dauzquizubenac*, *yuzubenac*, *zazube*. Irañetatik ekialderantz, ordea, *-zte* aldaera sinkopatua erabiltzen da.

XVI. *Nor-nork* sailari dagokionez, erabilera zuzena gauzatzen da: *gaiyu*, *zaiyut*, *guinyuen*, *cintyuen*, *gachazu*... Bestalde, *acordatcen badaquizu* (17) eta *damu dut* (21) tankerako esamoldeak jaso ditugu (*damutu itten dakie* bildu dugu guk Uharten).

XVII. Gerundiboaren atzizkirako *-la* darabil egileak: *gueldicen cela*, *eguityen dela*...

Sintaxia

I. *-Bait* aurrizkia azaltzera, bi testuinguru nagusitan izanen da:

–*zein/zeinetan* menpekotasun sarrerazko partikulei loturik, batetik: *cein concebiyu baicen*, *zain baitye*, *ceiñetan erredimiyu baizuen*...

–Menpekotasun sarrerazko partikularik gabe, bestetik: *baiye* (5), *baitte Elice* (7)...

Sakanan barrena, bada, geroz eta mendebalerago orduan eta zailago izanen da aurrizki honen aztarnarik aurkitzea.

II. Kausalak, oro har, *cergati*...- *n/[Ø]* egituraren bidez gauzatuko dira: *Cergati auena den*; *Cergati auetan dagon*...; *cergati auen consequityuco dube*; *cergati auen hienen dire*... Orobat azpimarratzekoa da ezezko esaldi bitan dakarkigun eraikuntza: *cergati guardatu eciyuben* (2), *cergati ill eztaityiquen* (20); nolabait *-(e)lako(s)* atzizkiaren bidez osatu egiturak gogoraeraziz.

III. *Utzi* eta *eman* aditzek sortu esaldi konpletiboen aditz izenen bilakabideaz *-t(z)era* garatu ohi da Ekialdeko euskalkietan, eta *-t(z)en* Mendebaldekoetan. Egileak, berriz, lehenengoa aukeratuko du eskuarki: *Ez gatchazule uci tentacio[a]n erortcera* (1, 8), *jatera/edatera ematie* (12). Behin, haatik, *utci*...ez erorcen eta ez consenticen (8) dugu. Berebat, *jatera eman* Sakana osoan zehar erabiltzen da.

IV. Genitiboak.

IV-1. Genitiboa izenaren ondotik idatzia da zenbait bider: *eta esperanza gurie*; *Cergati iltcen duen anima eguityen duenarena*; *Cergati estadu graciascoan dagoni ematen dio*; *acto fedesco*, *esperanza eta caridadecuac*...

IV-2. Aditz izenen objektu zuzenak absolutiboan kausitu ditugu salbuespenik gabe: *Goratceco viyotza, Guri emateco noticie distintua...* Sakanako hizkeretan gaurregun gertatzen den bezalaxe.

V. Dotrinak ia beti *deitu* aditz partizipioa erabili arren, 15. orrialdean *batari daizquio contriciua* esamoldea dugu. Honako esapide hau oso zabaldurik dago Sakanako hizkeren artean (cf., esaterako, Urdiain eta Etxarriko dotrinak; edota Izagirrek (1967) Altsasun bildu zituen adibideak). Sakanan ez ezik Nafarroako beste hizkera batzuetan ere ezaguna da gertaera berau.

VI. *Bada* partikula kausazko kutsua bereganatuz ondoko adibideetan idoro deza-kegu: *naiz bada ignorante bat* (7), *bada ascotan eztire ezpada venialac* (18). Bigarren lekuko horren agerpena ohikoa izanik ere Nafarroako zenbait dotrinatan (cf. aezk., zaraitz., erronk. eta Ultzam.-koetan: *ASJU* 1991, 475-495-519; 1992, 953), lehen-dabizikoarena gutxiagotan gertatuko da. *EGLU*-k dioskunez (III, 25), partikula hau zeregin honetan “garai batean aski gaitzetsia” izanda ere, Hegoaldeko literaturan maiz askotan erabili da (Huizik, era berean, honen aldeko adibideren bat dakarkigu: *Eztaitteke erautsi bada libertadia dago*, 1899, 96). Iparraldeko literaturan, aitzitik, ez da erabili ohi.

Halaber azpimarra liteke nola kausazko zeregin honetan *bada* partikula esaldi hasieran joan ohi den, arestiko adibidea salbuespena litzatekeelarik (cf. Juan de Irazustaren *bada naiz ignorantia*; *EGLU*, III, 191. Urdiango eta Etxarriko dotrinetan bezalaxe).

VII. *Ezpada* juntagailu adbersatiboa ere, gehienik Mendebaleko hizkeretan erabili ohi dena, kausi daiteke: *eztaizquio barcacen ezpada confesiuarequin* (15), *ezpada errecibitcen bier den disposiciuaqui* (17), *bada ascotan eztire ezpada venialac* (18).

Berebat *baizik* partikula azal dakiguke: *baicic libra gatchazu...*

VIII. *Gueros* (5, 15, 17). Azkuek ekartzen duenez AN-Lez, L jokatu zen geroz partikula ondoriozko lokailu gisa. Nolanahi ere den, hizkera horietan ezezik hala aezk. eginiko itzulpenetan (cf. Orbarako dotrina, *ASJU* 1991, 941), nola Gofierriko XIX. mendeko testuetan (*FLV*, 57. zkia, 158, 148) horixe bera jazotzen zen.

IX. Sinkretismoa islatzen du dotrinak erg. sgl. eta pl.-aren artean; ohikoa denez, bestalde, Mendebalde eta Erdialdeko euskalkietan (goi-naf.-ri dagokionez, baztanera eta Elkano-Garesko hizkeretan izan ezik gainerakoetan burutzen da —zen— aipatu-tako nahasketa): *Gueiyena*[c] esaten dube...

X. Eze partikula esaldi konparatibo batean agertzen da: *Lenago nai icetie mundu gucie galdu ece Jaungoycua ofendiyu* (9). Eskuarki, dena den, *baino* partikula erabiliko du: *Contriciua da ascos obie atriciua baño...*

XI. Dotrinan ez da partikula galdetzailerik erabiltzen, ezta *ala* juntagailu hautakaria ere. Bi ezaugarri hauek Sakanako hizkeretara barreiatzen dira.

XII. Sakanako hizkeretan gero eta sarriago entzun daitekeen *gosie eta egarriye dauquenac*; *justiciaren gotsie eta egarriye dubenac* (20) bezalako egitura irakur daiteke. 12. orrialdean, halaz ere, *gosiec dagonari/egarriyec dagonari* dugu.

XIII. ...*socorrityu dechazquegu eta lagundu...*(16) perpausan Ekialdeko mintzoetako 'AN...AL...AN' esamoldea dugu.

XIV. 'Ezin + AN + AL' hurrenkera dugu beti: *eciñ asi dezaquegu; eciñ confesatu bada; eciñ apartatu dezaquegun...*

XV. Egitura kontzesiboen artean: *naiz icen* (10), *bicenagati ere* (20) bildu ditugu. 21. orrialdeko *zu zarena icenagati* esamoldea, aldiz, kausazko egiturei hurbiltzen zaiela dirudi.³⁵

XVI. Denborazko egiturei dagokienez, hurrengoak aipa litezke:
 –*guciec ill orduco bela icenen dira* (7), beraz “orduko = bezain laster”.
 –*jaiyo esquero* (6)/*Batarietu esqueros* (14), bada “-eskero(s)”.
 –*ill onduan, Confesatu onduan...*; *ondorien* beti “eta” juntagailuaren atzetik azaltzen zaigu: *asi eta ondorien* (15, 17).
 –*garbiyu arteraño* (6).

Lexikoa

I. Ekialdeko hizkeretikiko loturen artean:

–*mincen gavela* (3); *norequin mincen cera?* (8, 9); “mintzo/mintzatu” aldaerekin harremanetan dagoena.

–*Ebastie* (2); Sakanan barrena ohikoena “ostu” (*ostucie* (11) dotrinak berak dakarrela) izan arren “lapurtu/ebatxi” (Irañetan jaso dugularik azkeneko hau) ere ezagunak dira.

–*daus(ecetati)*; gehienbat Sakanako ekialdeko mintzoetan erabilia.

–*piscuat* (16); era berean Urritzola-Arakilen jaso (NEM).

–*erdeitchi* (1); dotrinak agertzen duen aldaera honetan “ei” (diptongoa dela suposa liteke) edukitzeaz gain, [c] palatala dugu (oro har, “erdietsi”). Ultzam. ere *erdechia* bildu da (ASJU, 1992).

–*gueros*, ondoriozko lokailu gisa.

–*landara*, Goñerriko XIX. mendeko testuetan bezalaxe.

–*manacen* (11); “nd > n” monoptongaketaz.

–*vediquecen* (3); OEH-k dakarkigunez, AN-olza erabili ohi zen *bediketu* aldaera.

–*becosquiyen* (3); G-nav eta AN-ilzarb. (OEH) hizkerez landara Huizik (*bekoskia*, 1899, 78) eta Goñerriko XIX. mendeko testuek (*FLV*, 57.zkia, 146) agertuko dute aldaera berau.

–*comecatu; obeditu...*

II. Eta beste aldaera batzuen artean hurrengoak ekarri nahi ditugu hona:

–*batarietu* (6); /r/-dun aldaera beste inon kausitu ez dugula.

–*eraguzten* (11); Huizik ere /u/-dun aldakia zerabilela (1899: 96).

–*galdecen* (2)/*galdeguin* (7); aldaera biak aurki daitezke.

–*izarri* (22); Ergoienan eta Arruazutik ekialderantz (*iatzarri* Urritzola-Arakilen,

(35) Halaber, cf.: ultzam.: *zu norzarena icenagatic* ASJU 1992, 958; Etxarriko eta Urdiango dotrinak: *zu (nor) cerana izanagatic*; edota Bergarako dotrinak dakarren *zu zarana izanagatic* 1988, 365. Aezk.-ko dotrina baten, ordea, *izateagatic zu nor ciren* irakur dezakegu; ASJU 1992, 478.

NEM) batu dugu guk aditz partizipio hau (Sakanako gainerako hizkeretan *es(e)natu* dugu).

–*gabe*; Dotrinan zehar aldaera bakarra izan arren, –*ko* atzizkia eranstea, izenlaguna sortuaz hortaz, *baguico* (4, 14) forma idoro dugu betiere. Azkeneko hori, *be(e)/bai* tankerakoen bidez, litzateke ohikoena Sakanan.

–*atariyec* (6); “ate” esanahia izan ohi du Sakanako hizkeretan.

–*bedere* (11); erabiliena den *beintzet* aldaerarekin batera *binepin/biñipin* eta *bedai(k)* (Ihabarren; *FLV*, 60.zkia, 215) aldaerak ere bildu ditugu Sakanan.

–*arruce* (12); *l/n*-rik gabeko aldaerak Arruazutik ekialderantz altxatu ditugu Sakanan barrena (/n/-dunak Sakanako gainerako hizkeretan).

–*zordugun(ei)* (1); oro har *zordun* dena, –*dun* atzizkia *duen* aditz formarekin harremanetan jarria izan dena.

–*len baño len* (11); Azkueren arabera AN dena.

–*trabajacen duenac* (9); *Ukan* aditz laguntzaileaz, eta ez Ekialdeko hizkeretako *izan* aditzaz (Etxarriko eta Urdiaingo dotrinetan, ordea, *trabajatzen danac* dugu). Halaber, *damu dut* (21); *dudatcen duenac* (9); *faltacen dionac* (11); *errencure dionac* (11).

–*espera zauden* (2); Sakanan erabilia dela oso *espera* + *egon* egitura.

–*vetor* aldaerarekin batera hizkera hauetan *tor-dun adizkien ordez ohikoagoa den *eldu den* (17) esapidea irakur dezakegu.

Gure edizioaz

Aurkezten dugun dotrina joan zen mendean erabili ohi zen grafia-sistemari jarraitzen zaio oro har. Ezaugarri nagusienak hurrengo taulan laburbil daitezke:

–<b> { <b>; <v>: /u/-ren ondoko epentesiari dagokionez, dena den, <b> dugu betiere.

–<k> { <c>a, o, u; <qu>e, i.

–<z> { <c>e, i; <z>a, o, u.

–<tz> { <(t)c>e, i; <(t)z>a, o, u: hautazkoa delarik <t> horren azalpena.

–<tx/x> { <(t)ch>.

–<g>e, i { <gu>e, i.

–<j> { <g>e, i; <j>a, o, u.

Berezitasunen artean hurrengoei deritzegu azpimarragarri:

1) Frikari zenbait adierazteko inoiz <tz>a; <tc>e, i idatzi zen, esaterako: *merza*, *Elitza*, *gotzaitcera...*; *gautce*, *Elite*, *itcenien...*; *gutkien*, *ofretcitcie*. Halaber, hitz amaierako lekugunean <z> nahiz <tz> dugu afrikatuetarako: *gaitz*, *itz...*alde batetik; *viez* ‘behatz’, *gorpuz...* beste aldetik.

Apikarien inguruan, era berean, hurrengo bikoteak bildu ditugu: *guratsuacl/gurasuacl*, *otsoloso*, *utso/uso*, *Ycutsil/icusil*, *gotsiel/gose*.

Esan dezagun, bidenabar, *eracusi* dugula salbuespenik gabe. Oinarrian Sakanako hizkeretan zabaldurik den [erakusi] ebakera izan liteke.

2) *gatién* (3) eta *Gaungoycuaren* (13) adibideak, halaber, salbuespenak lirateke; *gechala* (8) —oinarrian *gacb*-(*azu*) duela— aldaera bezalaxe.

3) Bestalde, *i* bokaliko nahiz ez-bokalikoaren osteko bustidura-asimilazioak eragindako hotsen azalpena saiatu zen dotrinan barrena. Sistematikoki ez izanagatik ere, ohizko <ñ> eta <ll>-z gain <(t)y> agertuko du dotrinak. Azken grafia horren

bidez /t/ azpimarkatu nahi da batetik: *eguiyen/eguityen, baiye/baitye, Aiyel/Aitye, padecityu, cerbaity...*; eta bestetik /y/ sabaiko igurzkari ahostuna: *oguiye/oguitye, azpiyen/azpiyen, gaiyego/gaiytyego/gatyego...*

4) <H-> grafia hitz bakan batzuetan aurkitu dugu soilik: *bicendu/biceten* (<h>-rik gabe usuago, dena den) batetik; *bea, hostityen/ostityen* eta *bonrraric* maileguak bestetik.

5) <g> inoiz <o> idatzia agertzen zaigu, egileari beheko marra nolabait ahaztu egin zitziola batzuetan. Guk, ordea, beti <g> idatzi dugu. Era berean, inoiz <t>/<l> eta <s>/<t> nahasturik dakarzkigu dotrinak, batzuetan zaila dela zuritzen zein den adierazi nahi dena: *illceco* (17) esaterako.

Gainerako grafia erizpideei gagozkiela, esan beharra dago jatorrizko eskuizkribua hartu dugula oinarritako. Nolanahi ere den, honako aldaketa hauek egin ditutu:

–letra larrien banaketa eta puntuazioa gaurkotu egin da.

–Halaber, soberan dauden galdera markak kendu eta falta direnak jarri ditugu. Eta erantzunen aurrean “E” besterik ez dugu idatzi.

–<Y> grafiak hots bokalikoa adierazten duenean <i> transkribatu dugu guk: <oy> diptongoa, aldiz, dotrinak dakarren gisa utzi dugula.

–Hitzak, oro har, egungo erara batu eta bereizi ditugu, originalean inolako aldaketa fonetikorik ez islatzekotan noski. Hala eta guztiz ere, aditz izen eta laguntzailearen arteko metatesiak loturik idatzi ditugu, adibidez: *jataiñtyuenac* ‘jaten dituenak’. Eta <(i)ñ>: <(i)n>/<(i)ll>: <(i)l> multzoak originalaren arabera transkribatu ditugu.

Bestalde, soberan dauden hizkiak ( ) artean eta guk eginiko eransketak [ ] sinboloen bidez bildu ditugu. Era berean, ezabaketa irakurtezinak (—) marraren bitartez eta lerroz kanpo (goian edo behean) idatzi diren hizkiak letra etzanez adierazi ditugu. Zenbait bider, bestalde, *-tic* bukaera *-ti* modura zuzendu zen, eta halaxe utzi dugu guk.

Bibliografia

Arbizuko Euskeraren Bilketa, fotokopiak.

Artola, K., 1992, “Hegoaldeko goi-nafarreraren azentua dela-ta (hurbiltze-saiakera)”, *FLV* 60.zkia, 187-228.

Azkue, R. M^a, 1905-06, *Diccionario vasco-español-francés*, Bilbo.

Camino, I., 1991, “Aezkerako testuak II: Orbarako dotrinak”, *ASJU* XXV-3, 929-960.

Echaide, A. M^a, 1989, *El euskara en Navarra: Encuestas lingüísticas (1965-1967)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia.

———, 1984, *Erizkizundi Irukoitza*, Iker-3, Euskaltzaindia, Bilbo.

Euskalerrria Irratia; Múgica, M., 1990 *Nafarroako euskaldunen mintzoak*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.

Euskaltzaindia, 1990, *Euskal gramatika leben urratsak III*, Bilbo.

———, *Orotariko euskal hiztegia*, Bilbo.

Gaminde, I., 1985, *Aditza: Ipar Goi Nafarreraz*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo.

Gómez, R., 1991, “Erronkarierazko dotrina argitaragabe bat: edizioa eta azterketa”, in J. A. Lakarra (arg.), *Memoriae L. Mitxelena*, *ASJU*-ko Gehigarriak 14, 427-457.

Gonzalez Echegaray, C.; Arana Martija J. A., 1989, *L.L. Bonaparte: Eskuizkribuak-argitarape-nak*, Euskaltzaindia, Bilbo.

- Hualde, J. I., 1992, "Sincronía y diacronía de las vocales geminadas en vasco", *ASJU*, 615-624.
- Huizi, V., 1899, *Manual de gramática bascongada*, Imprenta y Librería de Erice y García, Iruñea.
- Inza, D., 1992, "Burunda'ko euskalkia", *Euskera* III 3.zkia, 3-42.
- , 1957, "Larraun eta bere euskalkia", *Euskera* II, 91-105.
- Karasatorre, R.; Erdozia, J. L.; Ulaiar, E., 1991, *Etxarri-Aranatzko euskara eta Arañaz Elkarreko hiztegia*, Altaffaylla Kultur Elkarte, Lizarra.
- Letamendia, J. A.; Sagarazu, T., 1991, "Hondarribiko hizkera Roque Jazinto Salazarren predikuan (1778)", *Iker*-7, 497-533.
- Mitxelena, K., 1985, *Fonética histórica vasca*, "ASJU-ren Gehigarriak", Donostia.
- Ondarra, F., 1982, "Materiales para un estudio comparativo del vascuence de Elcano, Puente la Reina, Olza y Goñi", *FLV* 39.zkia, 133-228.
- , 1989, "Goñerrin aurkitutako sei euskal testu (1743-1753)", *FLV* 53.zkia, 97-143.
- , 1991, "Goñerrin aurkitutako beste sei testu", *FLV* 57.zkia, 131-167.
- Oñederra, M. L., 1990, *Euskal fonologia: Palatalizazioa*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo.
- Orreaga Ibarra, 1992, "Ultzameraz idatzitako bi dotrinaren edizioa eta azterketa", *ASJU* XXVI-3, 915-976.
- Pagola, R. M., 1992, *Euskal fonetika Nafarroan*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- Yrizar, P., 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*, 2 lib., Donostia.
- , 1991, *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional*, 2 lib., Donostia.
- Zuazo, K., 1989, "Arabako euskara", *ASJU* XXIII-1, 3-48.

HUARTE-ARAQUIL 30 [DOTRINA]

Gurutce sanduberen siñeliegati gure etsayetati libra gachazu gure Juane et[a] Jangoycoa. Amen. Aiteren eta Semieren eta Espiri-tu Sanduberen icenien. Amen.

Aite gurie

I. Aite gurie cerubetan zaudena santifica bedi zure icena, vetor guregana zure erreñube, eguin bedi zure borondatie ceruben becela lurrien ere. Egun iguzu guri gueren egunorosco oguiye, barca dizquiguzu guri gueren zorrac, guc gueren zordugunei barcatcen tyogun vecela, ez gatchazule uci tentacio[a]n erortcera, baic libra gatchazu gaitz gucietatic. Amen.

Ave Maria

II. Ave Marie gracias betie, Juane da zurequin; bedicatube zu cera andre gucien ertien eta vedicatube da zure sabeleco frutube Jesus. Santa Marie Jangoycoaren ama zuc erregu zazu gu becatariongati orañ eta beti gueren eriyococo orduben. Amen.

Credoa

III. Nic siñestacen dut Jangoyco Aita gutzis poderoso, ceruberen eta lurreren criado-rearen baiyen, arren seme bacar Jesu Christo gure Jaunaren baityen, ceñ concebi-

yu baicen Espiritu Sanduberen obras eta virtutes, jaiyo cen Ama Virgiferengandic, padecityu zuen Pontcio Pilatosen podorien azpiyen gurutificatu zuten, ill zuten, enterratu zuten, jaitchi cen infernuetara, andic irugarren egunien erresucitatu cen illen arteti, iyen cen cerueta(ta)ra, an dago jarriric bere Aita guctis poderosoaren escubietaco aldien, andic etorco(co) dela viciyec eta illec juzgacera. Nic ala siñestacen dut Espiritu Sanduberen baityen, Eliza Ama Santa Catholicuan, Sanduben comunioan, becatuben barcacioan, araguiyaren erresurreccio[a]n³⁶ eta vicitce secu-
lecuan. Amen.

Salbe

IV. Jangoycuac salba cechale Erreñe, misericordieren Ama, vifice, dulzure eta esperanza gurie, Jancoycoac salba cechala, zure deyes gaude Ebaren ume desterratubec, zuregana gaude susp[i]rios, sentimentus eta negarres, negarresco balle onetan; hea bada gure Abogada, izulichazu guregana zure vegui misericordioso oyec, eta destierro³⁷ onetatic guacen ordubren eracusi zaguzu zure sabeleco frutu vedicatube Jesus; O Clementisima!; O Piadosa!; O dulce Virgine Marie! Erregutu zazu guregati Jaungoycoaren Ama Santa merci dezagun erdestie Jesuchristoren ofrecimentubec. Amen.

V. Jangoycoaren legueco mandamentu sandubac dire amar. Lenbico irurec Jaungo[yc]oaren onrari³⁸ pertencicen daizquionac, beste zazpiec pr[o]gimoaren probchubari. (2) Leindaiscua:³⁹ Jaungoycoa amacie gaucen gaiñen. Bigarrna:⁴⁰ juramentu banuan ez eguityie. Irugarrna: jai egunec santifiquetcie. Lagurrne:⁴¹ guratsuc eta zarragocua[c] onrratic.⁴² Bosgarrna: iñor ez ilcie. Seigarrna: lujuriec becuric ez eguityie. Zazpigarrna: ez ebastie. Zorcigarrna: falso testimonioric ez goratic et[a] ez guezurric esatie.— Bedracigarrna: vesteren viciquideric ez deseiyecie. Amargarrna: Jangoycoac ematainyuen ones eta o[n]dasunez contentacie.

Amar mandamentu sanduboc encerracen dire vietara serbicecie eta amacie Jaungoycoa gaucen gaiñen, eta pr[o]gimua gueren burube becela.

VI. Artículo fedescuac

Artículo fedescua[c] dire amalau. Lendabico zazpiec dibinidadiari pertencicen daizquiona[c], beste zazpiec Jesuchristoren umanidade sandubari pertencicen daizquionac. Lendaiscua: da siñestacie Jangoycoa dela guctis poderosua. Bigarrna: da siñestacie Jaungoycoa dela Aita. Irugarrna: da siñestacie Jaungoycoa dela Semie. Laugarrna: da siñestacie Jaungoycoa dela Espiritu Sandube. Borgarrna:⁴³ da siñestacie Jaungoycoa dela criadorie. Sei(i)garrna: da siñestacie Jaungoyco dela salbadorie. Zazpigarrna: da siñestacie Jaungoycoa dela glorificadorie.

Umanidade Sanduberenac dire auec: Lendaiscua:⁴⁴ da siñestacie Jesuchristo gure

(36) Goraxeago bezalaxe oraingo honetan ere gaztelerazko *-cion* bukaera idatzi zen. (37) Originalak *destiorre* dakarrela dirudi. (38) *leguieri* ezabatu eta orrialdeko ezkeraldeko bazterrean *onrari* idatzi zen. (39) *Leind-* ala *Lemd-*? Dotrinari so egin ondoren lehenengo onetsi dugu guk, horrelaxe idatzi izan baita zenbait aldiz. (40) <r> bikoitzaz eta zerbait ezabaturik azalduko zaigu zenbait numerotan. (41) Ohikoa den *Laugarrna*-ren ordez. (42) Itxuraz *errespetacie* ezabatu da eta gainean *onrratic* ezarri. (43) Originean *borgarrna* idatzi da inoiz, hori dela eta "r/s" zalantza dugu zenbaitetan. (44) *Lendabicia da sines* hasitako lerroa ezabatu da azpian idazteko atzera berri.

Jaune guizona den partetic concebiyube hicendu cela Espiritu Sanduberen obras eta virtutes. Vigarrna: da siñestacie jayo cela Virgine Marieregandi gueldicen cela Virgine jayo baño len, jayocien eta jaiyo esquero. Irugarna: da siñestacie errecibiyu zuela eriyioce eta pasioa gu eta mundu gucie salbaciegati. Laugarna: da siñestacie chaichi cela infenuetara arren etorriera sa[n]duberen espera zauden anima justuac libratu eta consolacera. Bosgarrna: da siñestacie erresucitatu cela illen ertetic irugarren egunien. Seigarna: da siñestacie iyen cela cerure eta an dagola jarriric Jaungoyco Aita guztis poderosoaren escubietaco aldien. Zazpigarna: da siñestacie andi etorco dela viciyec eta illec juzguecera, au da onai emanen dio vere glorie cergati guardatu ciyuben arren mandamentubec, eta gaiztoai seculaco pena, cergati guardatu eciyuben.

Cristau⁴⁵ dotriñeren declaracioa galdetcen eta errespondacen dela.

1. Galdetcen dut, cristau^{be} zara? Errespondacen dut. Bai jaune, Jaungoycoaren gracies.
2. G. Cristauberen icenori nundi duzu? E. Jesucristo gure Jaunerengandi.
3. G. Cer esanai du cristaubec? E. Cristoren guizona.
4. G. Cer entendacen duzu Cristoren guizonas? (3) E. Cristoren fedie confes[a]cen duenac, cein errecibiyu baizuen bautismo sanduben eta dago obligueturic vere serbicio sandure.
- G. 5. Ceñ de cristauberen siñelie? E. Guruce sandube.
- G. 6. Cergati? E. Cergati den Cristo Crucifiquetuberen figure, ceñetan erredimiyu baizuen mundube.
- G. 7. Cenbat modus eguiyen du cristaubec siñeliori? E. Bietara.
- G. 8. Ceñ dire? E. Ciñetcie eta santiguacie.
- G. 9. Cer da ciñecie? E. Escubico viez aundiyerequi iru guruce eguityie: lendaiscoa becosquiyen, bigarna aguan, irugarna pechoan, mincen garela Jaungoyco gure Jaunerequin.
- G. 10. Ya nola iyen duzun? E. Guruce sanduberen sineligati, gure etsaiyetati libra gachazu gure Jaune eta Jaungoycoa.
- G. 11. Cergati ciñecen zara becosquiyen? E. Libraciegati Jaungoycoac pensamentu gaiztotati.
- G. 12. Cergati aguan? E. Libraciegatic Jaungoycuac itz gaizto gucietati.
- G. 13. Cergati pechoan? E. Libraciegati Jaungoycuac obra eta deseo gaiztotati.
- G. 14. Cer da santiguacie? E. Escubico bi (bi) biecequin guruce bat eguiyie, becosquiti asi eta pechoraiño, eta (eta) ezquerreco sorbaldati escubicoraño nombracen dugule Trintate Santisima.
15. G. Ya nola iyen duzun? E. Aiteren eta Semieren, eta Espiritu Sanduberen⁴⁶ icenien. Amen.
16. G. Noiz eguin biazu sineliori? E. Asten garenien obra onen bat eguiyen edo arquicen⁴⁷ naicenien necesidade, tentacio, edo peligroren batien, principalmente ogaceti gequitcien, ethetic ateracien, Elicen sarcien, gatién, edatien edo lo eguiteracuan.

(45) Christauberen hitza tatzaturik dago originalean.

(46) *icenien* ezabatu da, ondoan idazteko berrito.

(47) *Dirudienez, garenien* ezabatu da.

17. G. Cergati ombeste aldiz? E. Cergati gure enemiguac perseguicen gaiyuen dembora eta lecu gucietan.
 G. 18. Cer enemigo dire oyec? E. Mundube, demoniua eta araguiye.
 G. 19. Esan zazu; badu guruciec virtuteriç etsaiyauen contra? E. Bai jauna.
 G. 20. Nundi du guruciec virtute au? E. Cergati Jesucristo gure Jaunec vere eriyoc santuberequin etsaiye gurucien garaiyu zuen.
 G. 21. Guruce sandube adoracen duzunien cer esatauzzu? E. Adoracen zaiyut eta vediquecen zaiyut Cristo (Cruci) crucificatuberen figure, ceifietan erredimiyu baiciñuen mundube.

Cristau dotriñaren partiec —

1. Icusi dut cristaube zarella cristauberen icenagati eta siñeliegati: esan zadazu oraiñ; cenbat gauc dago obligaturic cristaube jaquitera uso arrazobescora aillegacen denien? E. Lau gauc.
 2. G. Ceifñ dire? E. Jaquiyie cer siñestatu biaugun, cer oracio eguiñ biaugun, cer obratu biaugun eta cer (4) errecibiyu biaugun. G. 3. Nola jaquiñen duzu cer siñestatu biauzun? E. Jaquitierequiñ credoa eta articulo fedescoac.
 G. 4. Nola jaquiñen duzu cer oracio eguin beazun? E. Jaquitierequiñ paternosterra eta beste Elizaco oracioac.
 G. 5. Nola jaquiñen dezu cer obratu bear dezun? E. Jaquitierequiñ Jaungoycoaren legueco mandamentu sandubec, Elicecoa eta obra misericordiescoac.
 G. 6. Nola jaquiñen duzu cer errecibiyu bier duzun? E. Jaquitierequin Eliceco zazpi Sacramentu Sandubec.

Cristau dotriñeren lendeisco partie ceifñetan espliquetcen den Credo eta articulo fedescua.

1. G. Nor[c] esan zuen Credua? E. Apostoluac.
 2. G. Certaco? E. Gu fedien imformaceco.
 3. G. Eta zuc certaco esataunzu? E. Bautismo sanduben errecibiyu guifñuen fedie confesaceco.
 4. G. Eta cer da fedie? E. Ycusi bagueco gauc siñestacie.
 5. G. Ycus duzu Cristo jaiyocen? E. Ez jauna.
 6. G. Ycusi cinuen ilcen edo ceruetara iyeten? E. Ez jauna.
 7. G. Sinestacen duzu? E. Bai jaune, siñestacen dut.
 8. G. Cergati siñestacen duzu? E. Cergati Jangoycuac Elice Ama Sanduberi errebaturic⁴⁸ arrec guri eracusten digun.
 G. 9. Cer gauc dire zuc cristaube vecela yuzunec eta siñestacen yuzunec? E. Elice Ama Sandubec yuenac eta siñestacen yuenac.
 G. 10. Eta cer gauc dire zuc eta Elicec dauzquizubenac eta siñestacen yuzubenac? E. Articulo fedescuac principalmente Creduan dauden becela.
 G. 11. Cer gauc dire articulo fedescuac? E. Dire gure fedeco misterioric principalenac.

(48) *errebaturic* tatzaturiko zerbaiten gainean (*erre-*) eta azpian (*-belaturic*) idatzirik dago.

- G. 12. Certaco dire articulo fedescuac? E. Guri emateco noticie distintua nor den Jaungoycua eta nor den Jesucristo.
- G. 13. Nor da Jaungoycua? E. De gauce bat guc eciñ esan eta eciñ pensatu baño escelente⁴⁹ eta admirabliegocua, Jaun bet infinitamente ona, poderosua, sabiua, justua, principio eta fin baguecua.
- G. 14. Trinidad Santisimua nor da? E. Da Jaungoycoa bera, Aiye eta Semie eta Espiritu (5) Sandube, iru persona distintua[c] eta Jaungoyco eguiyescuat.
- G. 15. Aiye Jauncoycua da? E. Bai jaune.
- G. 16. Semie Jauncoycua da? E. Bai jaune.
- G. 17. Espiritu Sandube Jaungoycua da? E. Bai jaune.
- G. 18. Yru Jaungoyco dire? E. Ez jaune, baicic iru persona distintuac eta Jaungoycuat eguiyescua.
- G. 19. Aiye Semie da? E. Ez jaune.
- G. 20. Espiritu Sandube Aiye edo Semie da? E. Ez jaune.
- G. 21. Cergati? E. Cergati diren iru perso[na] distintuac [eta] Jaungoycuat eguiyescua.
- G. Modu ontan: cenbat naturaleza arquicen dire Jaungoycoaren baiyen? E. Bat bacarric.
- G. Cenbat entendimentu? E. Bat bacarric.
- G. Cembat borondate? E. Bat bacarric.
- G. Eta cembat persona? E. Yru.
- G. Ceñ dire? E. Aiye eta Semie eta Espiritu Sandube.
- G. 22. Nola da Jaungoycua guztis poderosua? E. Cergati vere nai icetierequi eguiyen yuen nai yuen guciec.
- G. 23. Nola da criadorie? E. Cergati dauscetati in ciyuen gauce guciec.
- G. 24. Nola da salbadorie? E. Cergati ematen duen gracie eta barcacen yigun becatubec.
- G. 25. Nola da glorificadorie? E. Cergati estadu graciescoan dagoni ematen dio bere glorie.
- G. 26. Badu Jaungoycoac gorpucic guc becela? E. Jaungoycoa den parteti ez, cergati den espiritu purua, baño bai guizonaren parteti.
- G. 27. Yru personetan ceñ eguiñ cen guizon? E. Bigarna, baiye Semie.
- G. 28. Aiye eguiñ cen guizo(o)n? E. Ez jaune.
- G. 29. Espiritu Sandube eguiñ cen guizon? E. Ez jaune.
- G. 30. Nor bada? E. Semie ceñi eguiñic guizon deicen daquion Jesucristo.
- G. 31. Gueros: nor da Jesucristo? E. Da Jaungoycoaren Seme viciye gu salbaciegatic eta guri ejemplo ona ematiegatic guizon eguin cena.
- G. Eta cembat naturaleza arquicen dire Cristoren baiyen? E. Bi, bat dibinua Jaungoycoaren parteti, eta bestie umanua guizonaren parteti.
- G. Cembat entendimentu? E. Bi, bat dibinua Jaungoycua den parteti, eta bestie umanua guizonaren parteti.
- (6) G. Cembat persona arquitcen dire Cristoren baiyen? E. Bat bacarric, eta au persona dibinua Trintateco bigarren persona.

(49) *escel-* nahiz *escil-* izan liteke.

- G. eta cembat memoriye? E. Bat bacarric, eta au guizonaren parteti. Cergati Jaungo-
ycoa den partetic eztu memoriye bierric, cergati gauce guciec dauzquien presen-
te.
- G. 32. Cer esanai du Jesusec? E. Salbadorie, jaune.
- G. 33. Certati salbatu guinyuen? E. Gueren becatuti eta demonioaren cautiberioti.
- G. 34. Cer esan nai du Cristoc? E. Ungitua.
- G. 35. Certas izandu cen ungitua? E. Espiritu Sanduberen doyes eta birtutes.
- G. 36. Cer obra eguin zuen Espiritu Sandubec izateco concebiyube eta jaiyoceco
Ama Vi[r]ginegandi? E. Obra milagrosuat.
- G. Cergati daicen diozu obra milagrosoa? E. Cergati Jesucristo ezcen⁵⁰ jayo beste
guizonac becela.
- G. Nola bada jaiyo cen ed[o] nola izandu cen encarnacioco misterio au? E. Formatu
zuen Espiritu Sandubec Marie Santisimaren entrañetaco odol garbiyerequin Je-
sucristo⁵¹ Gure Jauneren gorpuce, crietu zuen dausetati anime, jumtatu zuen
anima gorpucerequin, eta instante artan anime eta gorpuce artu ciyuen beregana
Jaungoycuaren Semiec, eta modu ontan gueldiyu cen Jaungoycua eta guizon ifñic.
- G. Nola jaiyo cen milagrosamente? E. Jayocen cela Maria Santisimaren Virginida-
diec daus sufriyu eta galdu gabe.
- G. Cer moduten? E. Yguzquiyeren arguiye pasacen den becela, ez autsi eta ciquindu
gabe.
- G. 37. Eta Cristoren ama guero beti icendu cen Virgñe? E. Bai jaune.
- G. 38. Cergati nai izandu zuen ill gurucien? E. Gu becatuti eta eriyocetic libraciegati.
- G. Nola bada mereciyu guñfuen vetico eriyocien? E. Adanec eguin zuen becatube eta
guc arrequi batien.
- G. 39. Cer entendacen du⁵² infernubartas, ceñetara jaichi cen Cristo ill onduan? E.
Eztut entendacen condenatuben infernure, baicic justuac zauden lecure edo lim-
bora.
- G. Bada infernu bat baiño gaityego? E. Bai jaune, lau infernu dire deicen direnac,
condenatuben infernube, purgatorioa, aurren limbua eta justuen limbua edo
Abraanen senua.
- G. Cer da condenatuben infernube? E. Da becatu mortalien illcen direnac juaten
diren lecube iceteco an betico atormentatubec oiñece icaragarriyequin.
- G. Cer da purgatoriua? E. Da Jaungoycuaren gracienc, baiño bere becatuben zorra
ongui pagatu baiño len iltcen diren (n)aiyen animec juaten diren lecube, pena eta
tormentu icaragarriyequin ongui garbiyu arteraño egotera.
- G. Cer da aurren limbua? E. Da uso arrazobescora aillegatu baiño len, batariatu gabe
iltcen direnen animec duazten lecube.
- G. Cer da justuen limbua? (7) E. Da Atyec eta Jesucristoc ceruco atariyec idigui
ciyuen biyertien, Jaungoycoaren gracienc ill cirenen animec bere becatuben zorra
gucie pagaturic juan ciren lecube, eta da lecubore bera, ceñetara chaichi cen⁵³
Jesucristo real eta verdaderamente.

(50) Originalak halaxe agertzen duela iduri du. (51) Itxuraz *-ren* ezabatu da. (52) Beharbada *duzu* beharko
genuke, ihardespenean *eztut* erabiltzen da eta. (53) Ezabaturiko zerbaiten gainean idarzi da *chaichi cen*.

- G. 40. Nola chaichi cen? E. Christoren anime Jaungoycotasunerequin juntaturic.
- G. 41. Eta arren gorpuce nola geldityu cen? E. Jaungoycotasunerequin berarequin juntaturic.
- G. 42. Nola erresucitatu cen irugarren egunien? E. Izulcen cirela juntecera arren gorpuz eta anime gloriosuac ez gatyego iltceco.
- G. 43. Nola iyen cen cerure? E. Bere birtute propiyos iñorc lagunic eguiñ gabe.
- G. 44. Cer da egotie jarriric Aita Jaungoycoaren escubico aldien? E. — Izatie aiyec aimet glorie Jaungoycua den parteti eta guizona den parteti beste guciec baiño gaiyego.
- G. 45. Noiz etorrico da — biciyec et[a] illec juzgacera? E. Azquen juicioco egunien.
- G. 46. Eta orduben ill gucioc erresucitatu bier dube?⁵⁴ E. Bai jaune, gorpuz eta animequin.
- G. Eta munduberen acabera baiño len icenen dire guizona[c] juzguetubec? E. Bai jaune, guciec ill orduco bela icenen dire juzguetubec et[a] sentencietubec Jaungoyco gure Jaunerengandi.
- G. Eta cer sentencie errecibiyuco dube orduben? E. Onac juanen dire betico cerure eta gaiztoac betico infernure.
- G. 47. Cer siñestatcen duzu esataunzunien, siñestacen dut Sanduben comuniuan? E. Cristau fiel guciec direla parte beste gucien ondasun espiritualetan gorpuz baten miembruac becela, baite Elice.
48. G. Cer da Elice? E. Da cristau fiel gucien junte edo congregacioa ceifien (ceifien) burube den Aite Sandu Erromacua.
49. G. Nor da Aie Sandu Erromacua? E. Da Cristoren viqueriua lurrien, ceifii gucioc gauden obligueturic obedicera.
50. G. Credo eta Articuloas landara siñestacen duzu beste gauceric? E. Bai jaune, Escriture Sagraduan dagon gucie eta Jaungo[y]coac Eliceri eracusi dion gucie.
51. G. Cer gauce⁵⁵ dire ayec? E. Ezazule ori neri galdeguin, naiz bada ignorante bat, baiyu Elicac jaquinsubec errespondatuco dubenac.
- 52⁵⁶
- Cristau dotriñaren bigarren partie, ceifietan declar[a]tcen den cer escatu bier dugun eta Eliza Ama Santaren oracioac.
- Icusi dut nola daquizun cer siñestatu biazun, ceif den lendaisco jaquin beazun gauc: guacen vigarrenera, ceif den cer escatu bear den jaquityie; esan zazu:
- G. Norc esan zuen Aite gurie? E. Jesucristoc bere agoti.
- G. Certaco? E. Guri oraciua egui[tyen] eracusteco.
- G. Cer da oraciua⁵⁷ eguityie? E. Da Jaungoycoarengana viotza goracie escaceco mesediec eta favoriec.
- G. Cembat modus de oraciua? E. Vitan.
- G. Zaiñ dire? E. Mentala eta vocala.
- G. Cer da oracio mentala? E. Da animeco potenciequin eguiyen dena.

(54) Dirudienez, hasieran *dugu* idatzi zen. (55) *da Elice* ezabatu egin da. (56) Zenbakia besterik ez dakar originalak. (57) *ora-* eta *-ciua-*ren artean zeozer ezabatu da.

- (8) G. Cer da memoriyerequin eguin bier dena? E. Ecarri gogora gauza onen bat.
 G. Cer entendimentuberequin? E. Pensatu eta discurriyu gaucen onen gaiñen.
 G. Eta cer borondatierequin? E. Eguiñ aleguiñe biaugun frutube atraceco, ityen dugule acto caridadecua edo contricio eguityescua propositiyuberequin ongui confesaceco eta vicimodu berri bet eta sandu bet arceco.
 G. Cer da oracio bocala? E. Ytces eguityen dugune: Aitye gurie errezacen dugunien becela.
 G. Eta nola in bier da oraciua? E. Atentciutarequin, umildade, confianza eta perseberanciarequin.
 G. Aitye gurie esataunzunien norequin mincen cera? E. Jaungoyco gure Jaunerequiñ.
 G. Nun dago Jaungoyco gure Jaune? E. Lecu gucietan, especialmente ceruben eta aldareco Sacramendu Sanduben
 G. Eta nun dago Jesucristo guizona den parteti? E. Ceruben eta aldareco Sacramendu Sanduben bacarric.
 G. Ceñ de oraciotan oberena? E. Aite gurie.
 G. Cergati? E. Cergati apostoluac escaturic esan zuen Jesucristoc bere agoti.
 G. Cergati gaityego? E. Cergati dityuen zazpi peticio caridadien fundaturic.
 G. Ceñ de leindaisco peticiua? E. Santifica bedi zure icena.
 G. Cer escacen duzu peticio ortan? E. Jaungoycoaren icena icen daiela ezagotube, alabatube eta onrratube mundu gucien.
 G. Ceñ de bigarna? E. Betor guregana zure errenube.
 G. Cer es[c]azaunzu⁵⁸ peticio ortan? E. Jaungoycuac erreife gechala gure animetan, lurrien gracias eta ceruben glories.
 G. Zaiñ de irugarna? E. Eguiñ daiela zure borondatie ceruben becela lurrien ere.
 G. Cer⁵⁹ escacen duzu peticio ortan? E. Eguin zagule Jaungoycuaren borondatie lurrien gaudenac, bienabenturetubec ceruben eguityen duben becela.
 G. Zaiñ de laugarna? E. Eman zaguzu guri gueren egunorosco oguitye.
 G. Cer escacen duzu peticio ortan? E. Jaungoycuac eman dezagule gorputceco mantenimentu convenientie, eta animerendaco gracieren mantenube espirituala eta Sacramentubec.
 G. Zaiñ de bostgarrena? E. Barca azquiguzu guri gueren zorrac, guc gueren zordugunei barcacen tyiogun becela.
 G. Cer escacen duzu peticio ortan? E. Guc emen barcacen batyio⁶⁰ gueren progimuari eguiñ tyigun injuriec eta agrabiua Jaungoycuac barcatuco tyigule guri gueren becatubec.
 G. Zain de saigarna? E. Ezcachazule uci tentaciuac erorcera.
 G. Cer escacen duzu peticio ortan? E. Ez dezagule utci Jaungoycua[c] ez erorcen eta ez consenticen pensamentu eta tentacio gaiztotan.
 G. Zain da zazpigarna? E. Libratu gachazu gaiceteti.
 G. Cer escacen duzu peticio ortan? E. Libratu guechala Jaungoycuac animeco eta gorputceco gaitz eta peligro gucietati.

(58) Gaiñean Cer escazaunzu idatzari eta ezabatu da. (59) Ceñ de laugarna ezabaturik dago. (60) baityio⁶⁰ ere izan liteke.

- G. Cergati esatauduzu⁶¹ — lendaiscua Aitye gurie cerubetan zaudena? E. Goratceco viyotza Jaungoycoari eta escaceco mesediec eta favoriec, umildade eta confityenzarequi.
- (9) G. Cer esanai du, amen, azqueneco itzarrec? E. Ala icen daila.
- G. Cer oracio esaten diozu principalmente Ama Virginiari? E. Ave Marie edo Salbe.
- G. Norc esa[n] zuen Ave Marie? E. Aingueru S Gabrielec, Marie Virgine visitacera etor cenien.
- G. Norc esan zuen Salbie? E. Elice Ama Santac dauque errecibiyuric.
- G. Certaco? E. Favoriec escaceco Aingueruben Erreine Maria Santisimari.
- G. Ave Marie edo Salbe esataunzunien norequiñ mincen cera? E. Gure Señora Ama Virginarequiñ.
- G. Nor da gure Señora Virgine Marie? E. Da Señora bat gracias eta virtutes vetie, Jaungoycuaren ama eta ceruben dagona.
- G. Eta aldarien dagona nor da? E. Da ceruben dagonaren imagine eta semejanza.
- G. Certaco dago aldarien? E. An dagona icusi eta acorda gaitcen ceruben dagonas, eta arren imagine eta semejanza erreberencietu dezagun. Au vera in biauğu beste Sanduben imaginequin.
- G. Eguiñ biauğu oraciua Ainguerubei eta Sandubei? E. Bai jaune, gure medianeruas becela.
- G. Nor dire Ainguerubec? E. Dire espiritu bienabenturatu bazuec, ceruben Jaungoycoaren glorie gozacen daudenac.
- G. Certaco criatu cityuen Jaungoycoac Ainguerubec? E. Eternamente *vera* alabaceco eta bediquece[c]jo.
- G. Eta certaco gaityego? E. Beran Ministruc vecela Eliza gobernaceco eta guizona guardaceco.
- G. Bauzu zuc Aingueru guardacoric? E. Bai jaune, nic nerie eta vacoitcec verie. Izan zozu bada debocio aundiye, eta esca zozu egunero.

**Cristau dotrineren irugarren⁶² partie,
ceiñetan espliquetcen den cer obratu bier dugun.**

G. Icusten.⁶³

- Zaiñ de Jaungoycuaren lendaisco mandamentu Sandube? E. Jaungoycua amacie gauce gucien gaiñen.
- G. Norc amatcen du Jaungoycua gauce gucien gaiñen? E. Arren mandamentubec guardacen yuenac.
- G. Cer da Jaungoycoa amacie gauce gucien gaiñen? E. Lenago nai icetie mundu gucie galdu ece Jaungoycua ofendiyu.
- G. Certara gaiyego obliguencen⁶⁴ du mandamentu onec? E. Jaungoycua bacarric adoracera gorputceco eta animeco erreberencierequin, siñestacen eta esperacen dugule veraren baityen fede biciyerequin.

(61) Hasiera batean *esataunzu* idatzi zela dirudi, geroxeago *-nzu* bukaera horren gainean *duzu* idazteko eta aldameneko hitz bat ezabatzeke. (62) Zerbait ezabaturik dago eta *Ceiñetan* bi aldiz eta hizki nagusiaz idatzi zen.

(63) Hitz horren ondoren idatzi gabeko hutsune bat dago (cf. "Cristau dotriñaren bigarren partie" deritzanaren osteko aipua). (64) *gaiyego* hasieran, geroxeago <t> ezabatu dela; eta *obliguen*.

- G. Norc ityen du becatu mandamentu onen contra? [E]. Ydolo edo Jaungoyco falsuac adoracen tyuenac⁶⁵ eta aietan siñestatcen yuenac, eta cerbaity fedieren contra siñestacen duenac, edo fedesco misterioaren bat dudatcen duenac, eta acto fedesco, esperantza eta caridadecuac obligaturic dagonien eguityen eztyuenac, ed[o] Jaungoycoaren misericordies desco[n]fiecen duenac.
- G. Norc gaityego? E. Agueru eta gauce superticioscoren batien siñestatcen duenac.
- G. Zaiñ de vigarna? E. Jurementu falsoric ez eguityie.
- G. Norc eguityen du jurementu falsuau? E. Jurementu eguityen duenac eguity(u)e gabe, justicie gabe eta necesidade gabe.
- G. Norc eguityen du jurementube eguitye gabe? E. Eguiyen duenac jurementube guezurrerequin.
- (10) G. Cer becatu eguityen du guezurrerequin jurementu eguityen duenac, edo dudes eguitya ote den jurementu eguityera duenac? E. Becatu mortala naiz icen jurementube gauce chiquityeren gainen.
- G. Cer da jurementu eguityie justicieric gabe? E. Gauce zucena ezten, edo gauce gaiztoren baten gaiñen jurementu eguityie, nola gauce gaiztoren bat pr[o]gimuari eguityie.
- G. Cer becatu de justicieric gabe jurementu eguityie? E. Gauce gaiztua edo zucena eztena aunditye bada becatu mortal, tchiquitye bada becatu beniala.
- G. Cer da jurementu eguityie necesidaderic gabe? E. Da jurementu eguityie motibo aundiric gabe.
- G. Eta cer becatu da au? E. Becatu veniala ezpada faltatcen eguityeri, justiciari edo jurementuberi.
- G. Eta gauce onen bat eguityeco, jurementu, voto edo promesa eguityen duenac cumplityu bier du? E. Bai jaune.
- G. Eta ez cumplitic edo asco lucecie da becatu mortala? E. Bai jaune, cumplitcen eztena gauce grabie bada.
- G. Becatube da jurementube falsoan eguityie criaturegatic? E. Bai jaune, cergatic jurementube eguityen daquion ayetan criadoreari.
- G. Nola eguityen da jurementube criadoreagatic? E. Esan laityiquen vecela: nere animegati, cerubegati, lurregati ala dela.
- G. Cer erremedio da bada jurementu falsoric ez eguityeco? E. Acostumbrecie esatera ez edo bai Jesucristoc eracusten digun becela.
- G. Eracusten da beste gauceric mandamentu onetan? E. Bai jaune, eracusten da blasfemie.
- G. Cer gauce da blasfemie? E. Jaungoycuaren edo Sanduben contra itz gaizto edo injuriosoren bat esatie.
- G. Cer becatu de au? E. Becatu mortala.
- G. Zaiñ da irugarna? E. Jai egunec santifiquetcie.
- G. Norc santificazaiñyu jai egunec? E. Meza bat osua entzuten duenac eta aityetan necesidaderic gabe trabajacen eztyuenac.
- G. Cer becatu eguityen du necesidaderic gabe trabajacen duenac jai egunien? E.

(65) Beharbada, *adoraceintyuenac*.

Trabajatcen duenac bi ordu baiño gaityego eguityen du becatu mortala, et[a] guchiego gueiyenien becatu beniala.

- G. Zaiñ de laugarna? E. Aitye eta ama honrracie.
- G. Norc honrrazaiñyu gurasuac? E. Obeditcen, socorritcen eta veneratcen yuen(n)ac.
- G. Nor[c] eguityen du becatu mandamentu onen contra? E. Etcheco gobernuco eta ondasunetaco gaucetan beren gurasuai obedicen eztioben umiec.
- G. Eta norc gaityego? E. Beren necesidade, beren gurasuac socorricen eztyuen(a) — umiec, maldicio, burle edo escube goratcen tyiobenac et[a] amenazacen tyiobenac.
- G. Eta becatu mortala eguiyen dube bere gurasuai contu eman gabe edo au[e]n licencia gabe ez(t)concen diranac? E. Bai jaune.
- G. Nor besteric entandatcen da gurasuen lecuben? E. Aundityegocua,⁶⁶ adiñen, dignidadien, eta gobernuben.
- G. Eta — umiec beren guratsuedaco dauquien obligatcioas landara entendityu bier du beste obligueccioric mandamentu onen gaiñen? E. Bai jaune, nagusiec beren sirbientiequin dauzquien obligaciu[a]c, eta guratsuac beren umiequin.
- G. Zaiñ dire auec? E. Alimentatcie, jaquin bier diren gauec eracustie, egemplo ona ematie, corregicie eta estadube bere demboran ematie.
- (11) G. Eta cer becatu eguityen du obligacioni faltacen dionac? E. Becatu mortala.
- G. Zaiñ de bosgarna? E. Ez iñor iltcie.
- G. Cer aguintcen da mandamentu onetan? E. Ez eguityie iñorc iñori gaitcic, ez itzas, ez obras, eta ez deseyos.
- G. Norc eguiyen du becatu mortala mandamentu onen contra? E. Bere buruberi edo besteri deseacen dionac iltcie edo beste gauec gaizto graberen bat edo errencure dionac.
- G. Eta norc gaityego? E. Yñor ill, erityu edo golpatu duenac, bere burube ill, edo peligruan paratu duenac eta osasune galtceco gauec jataiñtyuenac.
- G. Cer gauec da maldic[i]ua eguityie?⁶⁷ E. Norbaityec bere burubaren contra, edo besterendaco cerbaity escatcie esaten duela: or illen al aiz!
- G. Eta cer becatu de maldic[i]ua eguityie? E. Eguityen bada deseio grabe gaiztuarequin becatu mortala.
- G. Eta eguityen bada alaco deseioric gabe? E. Becatu beniala gueiyenien.
- G. Norc bada eguityen dube becatu morta[la] alaco deseoric gabe maldiciua eguityen denien? E. Beren mendien dauzquienen aurrien eguityen tyuben guraso eta nagusiec, eta costumbre gaiztuac guenceco aleguifneric eguityen eztubenac.
- G. Cergati ola? E. Cergati beren esan edo egemplo gaiztuarequin Jaungoycua ofenditceco bidie ematen dioben progimuari, zaiñ daitcen den escandalua.
- G. Zaiñ de saigarna? E. Lujurieco becuric ez eguityie.
- G. Cer aguintcen da mandamentu ontan? E. Ycen gaiztela castuac eta garbiyec pensamentu, itz eta obretan.
- G. Norc eguityen du becatu mortala mandamentu onen contra? E. Ezagumentu

(66) *-cua* berezirik idatzi zen. (67) Hitz hori ezabatu da idazteko atzera berriz.

- gucierequiñ eta borondate osuarequiñ pensamentu desonestotan gustua arcen duenac.
- G. Norc gaityeco? E. Gauce desonestu[a]c esan edo catatucen tyubenac, edo gustos adityucen tyubenac, edo beren buruberequiñ edo besterequiñ tocamentu edo seio⁶⁸ desonestuac iceten yubenac edo icetie deseiyetucen yubenac.
- G. Zain da zazpigarna? E. Ez ostucie.
- G. Cer aguintcen da mandamentubontan? E. Ez guentcie eta ez iduquitcie eta nai icetie besteren gauceric jabieren borondatieren contra.
- G. Norc eguityen du mandamentu onen contra becatu mortala? E. Olaco gauceren bat edo beste eguityen duenac edo beste moduren batien progimuari bere ondasunetan calte egui[tyen] dionac gauce grabie bada.
- G. Eta cer obligacio dauque modu ontan calte eguityen dionac? E. Dauque len baño len gauce ore izultce[co] obligueciua edo beste edoceiñ modus eguiñ tyion daiñu-bec pagacecua.
- G. Zaiñ de zorcigarna? E. Falso testimonioric ez goracie eta ez guezurric esatie.
- G. Cer agintcen da mandamentu ontan? E. Ez eguityie pr[o]gimuaren contra juicio gaiztoric, ez esatie eta ez adicie arren faltaric.
- G. Norc austen du mandamentubau? E. Arrazobieren contra juzgacen duenac, fama guentcen duenac, guezurre esaten duenac.
- G. Eta pr[o]gimuari onrra edo fama galdu dionac, esanas gauce falsoren bat guezurres edo eguityes, baiño isilic dagona edo emanaz aurpeguire bere faltac badauque onec obliguecioric? E. Yzultcie guendu dion honrra edo fama.
- G. Cer eraguzten da bedracigarren eta amargarren mandamentuben? E. Desonestidadien edo aciendaren desioa.

Esan dechazu Eliza Ama Santaren mandamentubec

- Elice Ama Santaren mandamentubec dire bost. Lendaiscoa: iguendetan eta beste jaieran meza otso enzutie. Vigarna: urtien beiñ bedere⁶⁹ confesatcie edo lenago erityoceco peligro badu edo comecatu bier badu. Irugarna: Pazco garicemecotan comecacie. Laugarna: Elitza Ama Santac manacen duenien barutcie. Bostgarna: amarren eta premiciec otso eguityie.
- (12) G. Certaco dire mandamentu auec? E. Obequi guardaceco Jaungoycoarenac.
- G. Lendaisco: norc dauque obligaciua meza enzuteco ityendetan eta beste jai egunetan? E. Uso arrazobescua dauquien *cristan* guciec.
- G. Eta no[la] enzun bier du? E. Atencio eta debocioarequiñ, consideratcen duela Jesucristoren pasioan edo beste gauce on baten gaiñen edo errezatcen duela debocioarequin.
- G. Eta cer becatu eguityen du bere culpes meza enzuten ez-tuenac, edo ez enzuteco piligroan jarricen dena, edo mezetan atencioric gabe egoten denac? E. Becatu mortala.
- G. Eta nor[c] dauque confesaceco eta comecaceco obligaciua? E. Uso arrazobescora

(68) Hitz horren haserako kontsonantea ez da ondo bereizten originalean. (69) *meza bat otso enzutie* letro horretan eta *Yrugarna* hurrengoan ezabatu egin dira.

allegatu diren cristau guciec daude obligueturic confesacera eta comecacera becatu mortalaren azpityen.

- G. Eta gaizqui confesatu eta comecacen direnac cumplitcen du mandamentubonequin? E. Ez jaune; al contrario, eguityen diyula becatu⁷⁰ mortal[a].
- G. Cer eguiñ biar du illtceco peligruan arquitcen denac confesoreric gabe? E. Eguiñ eguityezco contricio bat, confesaceco propositiyubarequiñ.
- G. Norc dauque barutce obligueciua? E. Oguei eta vat urte tyuenac cumplityuric.
- G. Eta nola barutu biar du? E. Elice Ama Santac impeditcen tyuen alimentubec ez janas, eta jan bacar bat eguerdityen eguityen dela.
- G. Eta barube autsi gabe artu daique goicien cerbaity? E. Bai jaune, artu daique onza bat naiz motibo chiquityerequin.
- G. Gaubien? E. Artu daique colacioan conciencia oneco gendiec acostumbrecen dubena artcie.
- G. Eta cer eguin bier du duden dag[o]nien? E. Consultetu confesore jaquinsu batequiñ.
- G.— Cautse edo motiboric gabe barutcen eztenac cer becatu eguityen du? E. Becatu mortala.
- G. Norc dauque vigilyte eta baru egunetan ez jateco eta araguitya eta arrai gauce ez nasteco obligaciua? E. Utso arrazobescua duben guciec.
- G. Eta nori eraguzten daquiobe garicemeco egunetan bulderic gabe arruce eta esine gautce? E. Utso arrazobescora aillegatu diren guciei.
- G. Eta cer becatu eguityen du mandamentu au guardacen eztuenac?
- E. Becatu mortala, mandamentu auetaco bat faltacen duen gucien.

Obra misericordiescua[c] dire amalau

Zazpi corporalac eta zazpi espiritualac. Zazpi espir[i]tualac dire auec. Leindaiscua: eztaquienari eracustie. Vigarna: bierrien dagonari conseju ona ematie. Irugarna: gaizqui eguityen duena corregicie. Laugarna: injuriec barcatcie. Vosgarna: tristiec consolaticie. Seigarna: progimuaren faltac paciencien sufriticie. Zazpigarna: illes eta vicityes Jaungoycoari erregutcie.

Zazpi corporalac derea⁷¹ uec. Lendeiscua: enfermuac visiteticie. Vigarna: gosiec dag[o]nari jatera ematie. Irugarna: egarriyec da[g]onari edatera ematie. Laugarna: cautibuac errescataticie. Vorgarna: vilisiric dagona beztitcie. Seigarna: pelegriñuai ostate ematie. Zazpigarna: illec enterratcie.

(13) G. Cergati daicen dire obra misericordiescua[c]? E. Cergati eztiren zor justiciescuac.

G. Nola obliguetcen dube vecatu mortalaren azpityen? E. Guizon jaquinsuen jui-ciuanez necesidade grabie denien.

G. Eta cristaubec eguityen yuen obra misericordiosco auengati eta gaiñeraco auenga-

(70) *eguityen diyu labecatu* originalean. (71) Dotrinak eskuarki *dire* aldaera dakarkigu; hau da, Uharteko hizkeran erabili ohi dena. Arakil ibarrean barrena *dere* < *dire* adizkietako asimilazio atzekaria Irañetatik ekialderanzko mintzoetan gertatzen da oro har.

ti cer erdeisten du? E. Gaungoycuaren graciën badago gracie eta gloriesco aumentu bet.

G. Eta cer gaityego. E. Pagatu bere becatuben zorra eta erdeitchi Jaungoycuarengandi ondasun espiritualac animerendaco, eta corporalac gorputcerendaco gonbeni badaizquio.

G. Cergati esataunzu Jaungoycoaren graciën badago? E. Cergati becatu mortalien eguityan⁷² tyuen obrac, icenagati, eztube meritu, ez garacie eta ez glorie, eztu pagatcen ere becatuberen zorra, conseguitcen du bacarric mesederen batzuec Jaungoycuarengandi.

Laugarren partie, ceñetan esplicatcen diren errecibityu bier direnac.

Icusi dut cer siñestatu, cer oracio eguiñ, eta cer obratu bier duzun, icutsi zagun oraiñ cer obratu biazun, zaiñ den azqueneco partie. Esan chazu orai Elitce Ama Sanduberen Sacramentubec. Elitce Ama Sanduberen⁷³ Sacramentubec dire zazpi. Leindeisco bostac dire necesidadescuac er[r]ecibityu bier direnac obras edo deseios eta auec gabe eztaique salbatu, guizonac uzten baityu despacios; beste vityec dire borondatescuac. Lendaiscua: batarietcie. Vigarna: confirmetcie. Irugarna: pe(i)nitentcie. Laugarna: comuniua.⁷⁴ Vosgarna: olityedure sandube. Saigarna: ordena sacerdotierena. Zazpigarna: matrimonio sandube.

G. Cer gauec dire sacramentu auec? (14) E. Dire siñele batzuec Jesucristo[c] utcityec bere Eliceri auen medios emateco guri graciec eta birtutiec.

G. Cer gauec da gracie? E. Da icete bat dibinua eguityen duena guizona Jaungoycuaren umie eta ceruco erederua.

G. Eta nola daitcen daqui[o] gracie oni? E. Santifiquentie, au de justua edo sandube eguityen duena.

G. Eta gracie ontas landara bada beste graciëren bat? E. Bai jaune, daitcen dena gracie actuala, dire Jaungoycuaren ausiliuac, au de onen abiso edo inspiraciua, auec gabe eciñ asi dezaquegu, ez seguityu, ez acabatu bier denic gueren salbaci-raco.

G. Cer dire auec? E. Jaungoycuac emataintyuen socorroac ez erortceco becatuben, obra onac ityeco.

G. Eta cer socorro dire auec? E. Sermonac, egemplo onac, uste bagueco erityozac, argui batzuec, zaiñequi — arguitcen den gure entendimentube, eta deseo sandu bazuec muguitcen dubenac gauec onetaraco.

G. Eta cer birtute dityube Sacramentubec graciërequin batien? E. Principalmente iru, teologalac eta dibinuac.

G. Zaiñ dire? E. Fedie, esperanza eta caridadie.

G. Cer da fedie? E. Ycusi bagueco gautce siñestatcie.

G. Cer da esperanza? E. Esperatcie glorie eta ondasun eternuac Jaungoycoa[ren] gracie eta gure obra onac mediante direla.

G. Cer da caridadie? E. Amatcie Jaungoycua gautce guciën gaiñen eta progimua

(72) Dirudienez, *a* idatzi zen adibide honetan. (73) *-taren* ezabatu da eta gainean *-duberen* ezarri. (74) Ilun samar dago dotrinan azkeneko hitz hori.

- gueren burube — becela, hiceten garela aiequin auec gurequi hicetie nai dugun becela.
- G. Certaco da Sacramentu bautismocua? E. Guentceco becatu origiñala eta beste, batariecen denagan arquitcen diren gucioc.
- G. Cer becatu da origiñala? E. Da becatubore ceñequiñ jaityocen garen gucioc, eredaturic gure lendaisco gurasoengandic.
- G. Nor[c] batarietu dezaque necesidade garatyen? E. Edozeiñ guizon edo emacome uso arrazobescua dauquenac.
- G. Eta necesidade garaityen nola batarietu bier da? E. Ur utsa edo naturalarequi, botatcen duela batarietu bier duenaren burure, esaten duela batarietceco intenciuarequin: Nic batarie[ce]n zaityut, Aityeren eta Semieren eta Espiritu Sanduberen itcenien, Amen.
- G. Certaco da Sacramentu confirmaciocua? E. Confirmatceco eta fortalecitceco bautismo sanduben errecibityu guiñuen fedien.
- G. Eta uso arrazobescua dauquenac cer becatu eguityen du errecibitcien Sacramentubau becatu mortalien? E. Becatu mortala.
- G. Eta cer eguiñ bier du ez becatu eguityeco —? E. Disponityu aurreti confesio on batequi.
- G. Certaco da Sacramentu penitenciecua? E. Batarietu esqueros in tyugun becatube[c] barcatceco.
- G. Cer becatu dire ayec? E. Becatu mortalac, bai eta ere benialac.
- G. Cer da becatu mortala? E. Da esatie edo eguitye, pensacie edo deseiyecie cerbaity Jaungoycuaren leguieren contra gauce graberen bat.
- G. Cergati deitcen daquio mortala? E. Cergati iltcen duen anime eguityen duenarena.
- G. Eta noiz errecibityucen dugu Sacramentu penitenciecua?
- E. Ongui confesacen garenien eta errecibityucen dugunien absoluciuia.
- G. Cer parte dityu penitenciec becatu mortala barcatceco? E. Yru jauna.
- G. Zaiñ dire? E. Bityoceco contriciua, agosco confesiuia eta obrasco satisfaciua.
- G. Sacramentubau errecibitcie deseie(n)cen duenaren baitan (15) preciso diren iru ga(a)utce aietan dago sarturic besterembat? E. Bai jaune, vityoceco contriciua[n] dago sarturic proposityube, eta agosco confesiuian dago esamiñetcie vere concienzie.
- G. Gueros: combat gauce bier dire confesio on bat eguityeco?
- E. Bost jaune.
- G. Zaiñ dire? E. Leindaiscua esaminetcie vere concienzie, bigarna dolorie, irugarna proposityube, laugarna confesiuia, bosgarna satisfaciua.
- G. Cer gauce da esamiñecie vere concienzie? E. Azqueneco ongui confesatu ceneco confesioti asi eta ondorien eguiñ tyuen becatubec memorityera ecartcie confesatceco gucioc.
- G. Nundi eguiñ bier du esamiñe concienziecua? E. Jaungoycuaren Mandamentuetati eta Elitceco Ama Santerenetati, consideratcen duela cer mandamenturen contra eguiñ duen becatu, cembat aldis, bere personaren estadu edo oficio edo empleoa-ren conforme atraceco modu ontan garbi contube pensamentus, itces eta obras eguiñ dityuen becatubes.
- G. Cer gauce da dolorie? E. Da Jaungoycua ofendityuriquico damutasune.

- G. Cembat modutera da doloriau? E. Bitara: batari daizquio contriciua et[a] bestieri atr[i]ciua.
- G. Cer da contriciua? E. Da Jaungoycua ofendityuriquico damutasune icenagati arren magestadie den vecelacua, au de, aifñ ona, sandube eta amablie proposiyube-requin confesaceco, emendaceco eta penitencie cumplitceco.
- G. Cer da atriciua? E. Jaungoycua ofendityuriquico damutasune dela becatuberen ichutasunegati edo cergati becatube dela medio apartatu gaitzquen ceruco glorieti et[a] castiguetu infernuco penaquiñ proposiyuberequi confesatceco eta penitencie cumplitceco.
- G. Zaiñ de dolorie auetan oberena? E. Contriciua da ascos obie atriciua baño.
- G. Cergati? E. Cergati contriciua dauquena[c] beguiracen dion Jaungoycuari Aita onari becela, eta ala contr[i]ciua jaiyocen da amorioti, baño atriciua dauquenac beguiracen dio Juez zucen castigazalieri becela, eta ala atriciua jaiyocen da vildurreti.
- G. Cergati gaiyego? E. Cergati contriciua dauquenari barcacen daizquio vecatu mortalac confesatu baño len, baño atriciua dauquenari eztaizquio barcacen ezpada confesiuarequin.
- G. Eta ongui confesaceco asqui de atriciosco dolorie edo bier du contricioscua? E. Gueiyena[c] esaten dube asqui dela atricioscua, baño obie da eta seguroago contricioscua, eta confesatcen denac procuratu dezala contriciosco dolorie.
- G. Eta noiz idugui bier du dolorie au? E. Confesoriec absoluciua eman baño len.
- G. Cer gauce da proposityube? E. Da resolucio firme bat bere bicico dembora gucien Jaungoycua gaiyego ez ofenditceco vecatu mortalarequi.
- G. Cer gauce da agosco confesiua? E. Becatu mortal guciec bere confesorieri confesacie engañuric gabe eta utci gabe batre lotsas confesatu gabe proposityuberequi penitencie cumpliceo.
- G. Becatu mortal bat lotsas edo vildurres confesatu gabe, edo uzten duenac edo confesacen duenac dolore eta proposityuric gabe, edo penitencie cumpliceo as-moric gabe eguinen du confesio ona?
- E. Ez jaune, eta eguityen du sacrilegiosco becatu mortal (16) icaragarri bet eta dauque berris confesaceco obligueciua.
- G. Eta nor sifestatu daityique confesatu direla dolore eta proposityuric⁷⁵ gabe? E. Be[c]jatureco ocasioti apartacen eztenac, eta confesio bateti bestera erorcen direnac maiz becatu bazuetan beti.
- G. Dolore eta proposityuru eguityescua bere viyocien formaceco cer icenen daquico conbenientie? E. Confesacera aillegatu baño len escatu Jaungoycuari lagun dezola bere ausilio eta graciequin cons[i]deratcen duela piscuat gure Jaungoycuac eguin tyion mesede aundiyetan bere onen eriyotce eta pasio sanduben, onen ontasunien, beifñ eta gaiyego eguityen duela biyoceti acto contricioscua.
- G. Cer gauce da obrasco satisfeciua? E. Pagatcie Jaungoycuari pe(t)nitenciesco obraqui becatubec mereci duen pena.
- G. Eta cer becatu eguityen du penitencie cumplitcen eztuenac edo cumpliyu gabe

(75) *proposityuberequi* ezabatu egin zen.

dembora lucien dag[o]nac? E. Becatu mortala cumplityu gabe uzten duen penitencie aunditye bada.

- G. Pagatu dezoque Jaungoycuari confesoriec emaniquico penitencies landara beste moduren bates becatuberen pena temporalala au? E. Bai jaune, Jangoycuaren [gracien] eguityen tyuen obra on guciequi et[a] irebazten tyuen penitenciequi.
- G. Eta cer gauce dira indulgenciec? E. Gracie batzuec zaiñen virtutes barcatcen den becatubegati mundu ontan edo bestien pagatu bier den pena corporala.
- G. Eta nola irebazten dire indulgencie auec? E. Jaungoycuaren [gracien] eguityen dela artara manatcen dena.
- G. Becatuberen zorra mundu ontan pagatu faltan purgatoriora faten diren animec socorrityu dechazquegu eta lagundu gueren obra onaqui? E. Bai jaune, gueren becatuben zorra pagatceco egu[i]tyen tyugun obra onaqui aplicatcen yugule animen oneraco.
- G. Becatarityec becatu mortalien — erorcen den gutcien bier du bela confesatu barcatceco becatubec? E. Ongui icenen litceque, baiño ezta precisoric.
- G. Cer eguiñ bier du bada? E. Ydugui bere bityocien eguiyesco contriciosco dolorie propo[s]jityuberequin confesatceco Elice Ama Santac aguintcen duenien.
- G. Cer da becatu beniala? E. Da becatu mortalaren disposicio bat.
- G. Cergati daicen daquio⁷⁶ veniala? E. Cergati erraz erortcen den guizona artan, eta erraz barcatcen daquion.
- G. Cembat gaucerequi barcatcen daquio? E. Bedrac[i]requi.
- G. Zaiñ dire? E. Leindeiscua⁷⁷ meza enzutierequi. Vigarna comecatcierequi. Yrugarna confesio generalagati. Laugarna Obispo Jauneren bendicioagati. Borgarna ur bediquetube arciegati. Saigarna ogui bediquetubegati. Zazpigarna⁷⁸ Aitye gurie esatyeguriegati. Zorcigarna sermona aiciegati. Bedracigarna pechuari golpie eman eta Jaungoycuari ezcatciegati.
- G. Cergati esaten duzu barcaciua, escatcen diozule Jaungoyco gure Jauneri? E. Emateco entendacera alcanzaceco becatu benialen barcaciua modu ontas, idugui bier dugule vityoceco dolorie edo arrepentimentu sobrenaturala.
- G. Eta badauquegu becatu benialac confesaceco obliguecioric?
- E. Probecosua eta obie da confesatcie, baiño ezta obliguecioric.
- G. Eta azqueneco confesatu ceneri asi eta becatu venialac bacarric dauzquienari, cer egu[i]tyie icenen daquio provechosoagocua dolorie eta proposityube aseguretceco?
- E. Confesacie benialas landara becatu mortalen bat lenago confesaturic dauquena.
- G. Certaco da Sacramentu comuniocua? E. Errecibitcen dugule bier den disposiciuaquiñ icen daien gure animeren mantenimentube eta (17) aumenta dezagun beraren gracie.
- G. Cergati diozu bier den disposiciuaqui? E. Emateco entendacera Sacramentubau eztela icenen gure animeren mantenimentube, ezpada errecibitcen bier den disposiciuaqui, ala animeren nola gorputceren parteti.
- G. Cer disposicio bier du animeren parteti? E. Jaungoycuaren gracien egotie.

(76) Zeozer ezabatu da, horren gainean *daquio* idatzi delarik; eta *be-* > *-ve* moduan zuzendu da. (77) *Lenideiscua* ere izan liteke. (78) Hiru hitz ezabatu dira: *Sermona aittiegati*; *Zorcigarna*.

- G. Eta becatu mortalién erori dena nola disponityuco da comeatceraco? E. Confesio on batequi.
- G. Confesatu onduan acordatcen badaquizu azturiquico becaturen bat cer eguiñ bier da? E. Oberena eta segurorera da confesatcie becatubore comeccacio sandube errecibityu baiño len.
- G. Eta g[o]rputceren parteti cer disposicio bier dire? E. Comonio Sandube (ezpada Elicecuac arceco) baru naturalien errecibitcie bezperaco gau erdityic asi eta ez jan eta ez edan gabe.
- G. Cer errecibitcen duzu Sacramentu comunioco onetan?
- E. Jesucristo Jaungoyco eta guizon eguityescua ain real eta verdaderamente nola dagon ceruben eta aldareco Sacramentu Sanduben.
- G. Gueros; nor dago ostityen? E. Dago Jesucristo gure Jauneren gorputce, arren odola, anime eta Jaungoycotasune.
- G. Eta calitcen? E. Dago Jesucristoren odola, arren gorputce, anime eta Jaungoycotasune.
- G. Gueros; ola Jesucristo gutcie dago ostityen eta Jesucristo gutcie calicen? E. Jesucristo gucie dago hostityen, eta Jesucristo gucie dago hostiyeren parte gucien eta modu berien dago calicen.
- G. Eta consagratu esquero badago ostiyen oguiric eta calicen ardoric? E. Ez jaune, estago⁷⁹ baicic accidentiec, nola diren usaiye, colorie, gustua eta gaiñeracuac.
- G. Partitcen bada hostiye edo calicen dagona, particen da Jesucristo? E. Ez jaune, gucie guelditcen da parte gucietan eta parte bacoicien.
- G. Aillegatcen denac comunio sandube errecibitcera esan diren disposici[o]ric⁸⁰ gabe errecibitcen du Jesucristo? E. Bai jaune, baiño batre probechuric gabe eta bere galtetan eguityen duela becatu icaragarri bet.
- G. Eta alaco aprobechatcen dubenai, esanas landara; cer eguityie gonbeni daquiobe conseguitceco frutu aundiye gocua?
- E. Consideratcie comeatcera juan baino len, nor den guregana eldu den Jaune eta eguityie acto fede, esperanza eta caridadecua, eta errecibitcie Jaun au umildade eta erreberencierequi, eta ondorien ematie graciec aiñ mesede aundiye gati.
- G. Certaco da Sacramentu oliyeciocua? E. Yru gaucetaco.
- G. Zain dire? E. Lendaiscua, bitci gaizto pasatuberen arrasto eta reliquityec guentceco: Vigarna, animeri inguer emateco demoniuaren tentaciuaeren contra: Yrugarna, gorputceri osasune emateco gonbeni bada.
- G. Eta uso arrazobescua icetera aillegatcen direnien eta daudenien iltceco peligran obliqueturic daude errecibitcera Sacramentubau? E. Bai jaune, eta vecatu mortala eguityen du Sacramentubau errecibityu dezaquenac errecibityucen ezpadu edo errecibicen badu becatu mortalién.
- G. Cer eguiñ bier du bada becatu mortalién dagonac errecibitce[co] Sacramentubau — bier den becela? E. Confesatu ongui errecibityu baiño len, eta eciñ confesatu bada eguiñ acto contriciosco eguityescuat.

(79) Gutxitan gertatuko da "z > s" bilakaera ingurune honetan. (80) *-uquin* ezabatu da.

- G. Certaco da Sacramentu ordenaciocua? E. Consagratce eta ordenatceco Eliceo ministru(a) dignuac nola diren sacerdotiec, diaconuac eta beste gaiñeracuac
- (18) G. Eta Eliceo ministruac particularmente sacerdotiec hicen bier dube errespetatubec eta onratubec especialidadierequi? E. Bai jaune.
- G. Certaco da Sacramentu matrimoniocua? E. Ezconceco eta ezcondubei emateco gracie onequi vici daityecen baquien eta aci dechazten umiec cerureco.
- G. Preciso [da] errecibityu bier duenac Sacramentubau egotie Jaungoycuaren gracienc ezcondu baiño len? E. Bai jaune, becatu mortalaren azpiyen.⁸¹
- G. Eta Jaungoycuaren gracienc eztagona nola disponityuco da errecibitceco Sacramentubau? E. Confesio on batequi.

Becatu capitalac dire zazpi

- Lendaiscua: superbitye. Bigarna: abaricie. Irugarna: lujurie. Laugarna: ire. Bosgarna: gule. Seigarna: inbidiye.⁸² Zazpigarna: pereza.
- G. Cergati daitcen dityuzu vecatu capitalac zazpi comunmente, edo gueiyenac deicen diranac mortalac? E. Daicen dire capitalac cergati diren buru edo iyurriyec nundi jaiyocen diren veste viciuac, eta mortalac esatie eztago aungui, bada ascotan eztire ezpada venialac.
- G. Noiz dire mortalac? E. Jaungoycuaren eta pr[o]gimuaaren caridadearen contra direnien.
- G. Noiz dire caridadieren contra? E. Jaungoycuaren edo Eliceren mandamenturen bati faltacen zaionien auengati gauce grabien.
- G. Cer gauce da superbitye? E. Bestiec baiño gaiyego iceteco apetityu desordenatube.
- G. Cer gauce da abaricie? E. Da aciendaren deseo edo apetityu desordenatu bet.
- G. Cer da lujurie. E. Araguityeren gusto ciquifi edo deseo desordenatu bet.
- G. Cer da ire? E. Benganzaren deseo desordenatu bet.
- G. Cer da gule? E. Jateco eta edateco deseo desordenatu bet.
- G. Cer gauce da inbidiye? E. Besteren onaren damutasune.
- G. Cer gauce da pereza? E. Obra onac ityeco animeren falta.

Zazpi vicio edo vecatu auen contra dire zazpi —virtute.

- Superbityeren contra umildadie. Abaricieren contra liberalidadie. Lujurien contra castidadie. Yreren contra paciencie. Guleren contra templanza. Ynbideyen contra caridadie. Perezaren contra diligencie.
- Animeren etsaiec ceñengan[di(c)] ityesi in bier dugun dire iru: mundube, demoniua et[a] araguitye.
- G. Nor da mundube? E. Dire guizon gaizto, mundazale eta perbersuac.
- G. Nor da demoniua? E. Da Aingueru bet Jaungoycuac dauseceti ceruben crietube, eta cergati goratu (t)cen bere Magestadien contra beste ascorequi bota zuen infernure bere maldadeco lagunequi ceñ[i] daicen dityogun demoniua.

(81) <ty> ezabatu da dotrinan. (82) Hasiera batean ezabatu zen hitz hori.

- G. Nor da araguiye? E. Da gure gorputce bere pasio charraqui eta inclinacio (19) gaiztuaqui.
- G. Nola.— garaityu eta iyysi inen ñugu munduti? E. Au garaicen da despreciacen direla onen ponpa eta banidadiec.
- G. Nola garaicen da demoniua? E. Oraciuarequi eta umildadierequi.
- G. Nola iyysi eguityen da araguiyerengandi? E. Mortifiqueciuarequi, bigiliyerequi eta barubequi; eta au de etsaietan aundirena, cergati araguiye eciñ apartatu dezaquegun guerengandi baiño bai mundube eta demoniua.

Virtute teologalac dire iru

Fedie, esperanza eta caridadie.

- G. Eta nola cumplityuco dugu acto fedesco, esperanza eta caridadecuac eguityeco dauquegun obligueciuarequi? E. Erretzatcearequi maiz, atencio eta debociuarequi, arrazobie eta justua den becela eguityie cristaubec, Credua, Aitye⁸³ gurie eta esaten dugule vityoceti acto contricioscua.

Virtute cardinalac dire lau

Leindiscua: prudencie. Vigarna: justicie. Yrugarna: fortaleza. Laugarna: templanza.

Gorputceren⁸⁴ sentiduac dire bost

- Lendaiscua: veguis icustie. Vigarna: belarris aicie. Irugarna: aguas gustetcie. Laugarna: sudurres usai eguityie. Vorgarna: escus icutcie.
- G. Certaco eman cityigun Jaungoycua[c] sentiduac eta veste gaiñeraco miembruc? E. Guiciequi serbitcececo veraren Magestade dibinua.

Animeren potentciec dire iru

Memoriye, entendimentube eta vorondatie.

- G. Certaco eman cigun Jaungoycuac memoriye? E. Acordatceco artas eta arren beneficios.
- G. Certaco eman cigun Jaungoycua[c] entendimentube? E. Ezagotceco Jaungoycua eta artan pensatceco.
- G. Certaco eman cigun Jaungoycuac borondatie? E. Amatceco Jaungoy[cua] gaucien gaiñen eta lagun progimua beragati.
- G. Eta cer gauc da gure anime, ceñenac diren potentcie gucieauc? E. Da Espiritu bet eztaiquena ill, Jaungoycuac dausecetati crietube vere imagiñe eta semejanzara.

Espiritu Sanduberen doiye edo graciec dire zazpi

Lendaiscua: jaquinduriyeco doiye. Vigarna: — entendimentuco doiye. Irugarna: consejusco doiye. Laugarna: fortalicececo doiye. Vorgarna: jaquindurityeco⁸⁵ doiye. Seigarna: piedadeco doiye. Zazpigarna: Jaungoycuaren bildurtasuneco doiye.

(83) Aureko adibidean bezalaxe idatzia, ezabatua eta berridatzia izan da hitz hori. (84) *Vosgarna* tatxaturik dago. (85) Bi aldiz idatzi zituen honako doi hau, beraz nahastu egin zela dirudi (4. "zientziarena"; 5. "fortalezarena" izan ohi dira eta).

Espiritu Sanduberen frutyubec dire amavi

Leindaiscua: caridadie. Vigarna: baquie. Irugarna: animeren aunditasune. Laugarna: benignidadie. Vorgarna: fedie. Seigarna: continencie. Zazpigarna: gozo espritu-
la. Zorcigarna: — paciencie. Bedracigarna: ontasune. Amargarna: mansedum-
brie. Amaiquegarna: modestie. Amavigarna: castidadie.

(20) Zoriona[c] dire zortci

Zorionecuac pobreza elegitcen dubenac, cergati auena hicenen den ceruco erreñube.
Zorionecuac mantsuac, cergati auec icenen diren — lurreren javiec. Zorionecuac negar eguityen dubenac, ceregati auec hicenen diren consolatubec. Zorionecuac justicieren gosie eta egarritye dauquenac, cergati auec hicenen diren contentatubec. Zorionecuac misericordiosuac, cergati auec conseguityuco dube misericordie. Zorionecuac viyoz garbitye dubenac, cergati auec icusico dube Jaungoycua. Zorionecuac baquescuac, cergati auec hicenen dire daityuba[c] Jaungoycuaren umiec. Zorionecuac justiciegati perseguityubec direnac, cergati auena den ceruco errenube.

- G. Cer esan duzu orai? E. Zorci zorionecuac.
G. Cer gauce dire zorci zorionecuac? E. Virtute eta Espiritu Sanduberen gracie eta doiyen obraric oberenac.
G. Nor dire pobreza elegitcen dubenac? E. Nai eztuenac honrraric eta abastasunic,⁸⁶ rchiquityec hicenagati ere.
G. Nor dire mantsuac? E. Odioric eztuenac, eta ez siquiera arren mogimenturic.
G. Nor hicenen dire? E. Beren buruben jaunec ed[o] javiec becela.
G. Nor dire negar eguityen dubenac? E. Gustuac uzten tyubenac, onestuac hizanagati ere.
G. Nor dire justiciaren gotsie eta egarritye dubenac? E. Cuidado eta deseio aunditye-requi beren obligueciuac cumplitcen tyubenac.
G. Nor dire misericordiosuac? E. Piedade gucierequi guciai, edozaiñ dela, fabore-citcie deseietucen dubenac.
G. Nor dire viyoz garbitye dubenac? E. Beren pasione gucietan mortifiquetcen direnac.
G. Nor dire baquetsubec? E. Baquie obratcen dubenac beretan eta bestetan.
G. Nor dire justiciegati padecitcen dubenac? E. Justicien firme daudenac, persegui-tyubac hizanagati.
G. Cergati daicen dire auec zorionecuac? E. Cergati auetan dagon vici ontaco dicha eta besteco esperanza.
G. Cembat dire guizonaren azquen fiñec? E. Lau jaune.
G. Zaiñ dire? E. Erityoza, juiciua, infernube eta glorie.
G. Cer da erityoza? E. Anime gorpuceti atracie.
G. Eta illcen da anime? E. Ez jaune, cergati ill eztaityiquen.
G. Cer da juiciua? E. Jaungoycuac guizonari vere vici gucico pensamentu, itz eta

(86) *ab-* zerbait ezabaturik, eta ondoren *-astasunic* dakar dotrinak.

- obra gucien contube escatcie, eta onen conforme emanen dio sentencie, edo vetico salbacioarena, edo vetico condenacioarena.
- G. Cer da glorie? E. Da Jaungoycua vera vere arguitasun, edertasun eta glorie gucien cara cara icustie, eta gozo aundiyen beti gozatcen egoten den lecube, ones alde gucietati beteric batre penaric gabe, galtceco bildurric gabe, eta au de virtute eta obra onen premia.
- G. Eta cer eguin bier du infernuti libratu eta glorie alcanzatu nai duenac? E. Mandamentubec ongui guardatu.
- G. Eta bada medioren bat ona, edo biderembar mandamentubec errazago guardatceco, eta irauteco aui⁸⁷ falta gabe? (21) E. Bai jaune.
- G. Zaiñ dire? E. 1; maiz confesatcie eta comecatcie: 2; goycien jaiqui eta vela obra guciec Jaungoycuari ofretcitcie: 3; egunero metza enzun eta errosariua Ama Virgineri errezatcie: 4; debociosco liburu onen bat laityu, eta oracio mentala edo gogoscua eguitye: 5; gauero concencie esamiñetcie: 6 esatie oracioren bat ceñetan dauden sarturic oracio on franco eta elegityu confesore jaquinsu, virtuoso eta prudenteren bat, eta gucietan arregana suetatcie.
- M. Ongui⁸⁸ diozu, cergati confesore on bat elegitcie esaten duen *becela* S Francisco de Salesec *da* cuidado aundiyerequi eta artu bier den gauc: Eguin (Z)zazube bada zuec ala; bada au hizanen da zuenda[co] Aingueru bet becela, dirigitu zaityubena Jaungoycuaren Mandamentuben vidien aillegatceco zutzen ceruco gloriera, Jaungoycua icustera eta gotzatcera eternidade gucietan, zai(i)n baitye fiñe, zaiñetaco hicendu guñen crietubec.
- B. Jaungoycua[c] gutcioc eraman gechala glorie artara. Amen.

Confesio Generala

- A.⁸⁹ Ni vacataritye confesatcen naiz Jaungoyco gucis poderosuari, Santa Marie beti Virgineri, S Miguel Aingueruberi, S Juan Bautisteri, S Pedro eta S Pablo apostoluai, Sandu guciei, eta zuri ne[re] aitye espiritualari, cergati in duten becatu pensamentus, itces eta obras, nere culpes eta nere culpe gucis aundityes, orrengati suplicatcen diot Santa Marie beti Virgineri, S Miguel Aingueruberi, S Juan Bautisteri, S Pedro eta S Pablo Apostoluai, Sandu guciei, eta zuri Aita Espiritualla,⁹⁰ escartu dezozu neregati Jaungoyco gure Jauneri. Amen.

Acto Contricioscua

- E. Jesucristo nere Jaune, Jaungoyco eta guizon eguityescua, nere criadorie, nere redentorie, zu zarena icenagati, eta cergati amatcen zaityuten beste gauc guciec baiño gaityego, damu dut Jaune nere biyotz gucityi⁹¹ zure Magestadie ofendityube, arcen dut proposityu firmie ez gaiyego becuric eguityeco eta apartatceco zure ofensaco ocasio gucietati, confesatceco et[a] cumplitceco penitencie; ofretciten dizut nere vicitye, obrac eta trabajubec, nere becatuben satisfeciotan, eta ala supliquetcen dizut, ala dauquet confianza zure ontasun eta misericordie — infinituagati barcatuco dityidezule, zure odol precioso, pasio eta erityozaren me-

(87) *au[e]i?* (88) Dirudienez, *daquizu* ezabatu da. (89) Goraxeago “-B-C-D” dakar. (90) Itxuraz, *-ri* tarxatu da. (91) Hitz horren azkeneko letra ez da ondo bereizten.

recimentu beren medios eta emanen didezule gracie emendatceco eta persebe-
ratceco nere vitci gucien. Amen.

Contciencie egunero esaminetceco modubec tyu bi dembora eta bost puntu.

Lendaiscua: goicien geiquicen denien goratu vityoza Jaungoy[co]a(ra)gana eta ofreci-
tyu dechozu egun artaco pensamentubec, itcec eta obrac, proposityu firmierequin
ez ofenditceco arren magestade dibinua eta au cumplitceco gracie.

Bigar[re]n dembora

Gaubien ogatcera eciñ baiño len jarrico da belorico eta esanen du confesio generala
eta eguiñen du emen esaten dena.

(22) Lendaisco puntube

Emanen tyiozu graciec Jaungoycuari errecibityu tyuzun mesediengatic, nola diren:
cergati criatu cintyuen, redimityu cintyuen, cristau eguin cintyuen, eta cergati
conserbatcen zaityuen, particularmente berac eguin dityizun mesede principalen-
gati, ceifengati zor diozun ezaguera particularra.

Bigarren puntube

Escatuco diozu Jaungoycuari arguitye ezagotceco egun artaco faltac.

Yrugarren puntube

Jaunen da izarri ceneti asi eta *arquitcen den* momentubartaraño pensatubes orduti
ordure pensamentus, itzas eta obras cer in duen, cer pensatu duen eta cer esan
duen.⁹²

Laugar[re]n puntube

Atraco du garbi contube egun artan eguin tyuen obra on gucies, eta eman Jaungoy-
cuari graciec.

Borgarren puntube

Artuco du bityoceco damutasene eguiñ tyuen falta gucies, eta escatuco dio Jaungoy-
cuari aien barcacio esaten duela bityoceti Jesucristo nere Jaune.

(92) Hutsune honetan *Laugarren puntube* azpitituloa eta azpian idatzirik zeuden hiru lerro t'ardi tatxatu dira
beheraxeago idazteko atzera berriz.

